

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Eva Doležalová

Komentovaný překlad: Turquie de l'ouest et mer Noire

(Astrid Lorber, Hachette, Paris 2004, str. 12–31)

Commented translation: Turquie de l'ouest et mer Noire

(Astrid Lorber, Hachette, Paris 2004, pp. 12–31)

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Šárka Belisová

ZADÁNÍ

Zadaný text přeložte do češtiny a svůj překlad doplňte překladatelským komentářem v rozsahu min. 20 normostran. V komentáři nejprve celkově charakterizujte výchozí text: uveďte, s jakým cílem byl text napsán a jaké stylistické postupy autor/ka volí k dosažení svého záměru. Dále popište, na jaké problémy jste v překladu narazil/a, a zdůvodněte použité překladatelské postupy a nezbytné posuny, které jste v překladu provedl/a na úrovni lexika, syntaxe a především v rovině stylistické. Postupujte přitom od celkové koncepce svého překladu k dílčím řešením. Komentář opatřete bibliografickým soupisem použitých primárních i sekundárních zdrojů, včetně internetových.

Kromě dodržení formálních náležitostí stanovených Pravidly pro organizaci studia FF UK (Čl. 19) připojte ke každému vázanému exempláři práce vždy dvě kopie výchozího textu: jednu napevno svázanou s ostatními listy a druhou volně vloženou.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych především ráda poděkovala své vedoucí práce PhDr. Šárce Belisové za její ochotu, cenné připomínky a čas, který mi věnovala. Dále také děkuji doc. PhDr. Jitce Malečkové, CSc. a PhDr. Petru Kučerovi, Ph.D. za odbornou pomoc při ověřování reálií výchozího textu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 5. 2015

.....

Eva Doležalová

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se skládá ze dvou částí – překladu francouzského textu do češtiny a jeho komentáře. Překládaným textem je část turistického průvodce *Turquie de l'ouest et mer Noire*, konkrétně oddíly věnující se turecké společnosti, politice, náboženství a ekonomice. Průvodce vyšel ve francouzském nakladatelství Hachette v edici Guides Bleus Évasion a jeho autorem je cestovatelka Astrid Lorberová. Komentář se nejprve věnuje analýze výchozího textu a poté je představena metoda překladu a typologie překladatelských problémů.

KLÍČOVÁ SLOVA

komentovaný překlad, překladatelská analýza, překladatelské problémy, překladatelské postupy, turistický průvodce, Turecko

ABSTRACT

This bachelor thesis consists of two parts – translation of a French text into Czech and its commentary. The translated text is a part of the travel guide *Turquie de l'ouest et mer Noire*, specifically sections about Turkish society, politics, religion and economy. The travel guide was published by French Publisher Hachette in edition Guides Bleus Évasion and was written by traveller Astrid Lorber. The first part of the commentary is an analysis of the source text, the second part presents the method of translation and the typology of translation problems.

KEY WORDS

commented translation, translation analysis, translation problems, translation methods, travel guide, Turkey

Obsah

Úvod.....	7
Překlad.....	8
Komentář.....	32
1 Překladatelská analýza originálu.....	33
1.1 Vnětextové faktory	33
1.1.1 Autor.....	33
1.1.2 Autorský záměr	33
1.1.3 Adresát	34
1.1.4 Médium	34
1.1.5 Místo.....	35
1.1.6 Čas.....	35
1.1.7 Funkce textu	36
1.2 Vnitrotextové faktory	36
1.2.1 Téma a obsah.....	36
1.2.2 Presupozice adresáta	37
1.2.3 Výstavba textu.....	37
1.2.4 Lexikum	38
1.2.5 Syntax.....	39
1.2.6 Suprasegmentální prvky	40
1.2.7 Intertextovost.....	40
1.2.8 Metoda překladu.....	40
2 Překladatelské problémy	43
2.1 Čas	43
2.2 Místo.....	45
2.3 Chyby ve výchozím textu	46

2.4	Lexikální problémy.....	46
2.5	Propria	48
2.6	Typografie	48
3	Překladatelské posuny.....	49
3.1	Intelektualizace.....	49
4	Překladatelské postupy.....	52
4.1	Transpozice.....	52
4.1.1	Transpozice slovního druhu	52
4.1.2	Transpozice syntaktická	52
4.2	Koncentrace, diluce	53
4.3	Modulace	53
	Závěr.....	54
	Bibliografie.....	55
	Příloha	57

Úvod

Cílem této bakalářské práce je přeložit populárně naučný text a následně k tomuto překladu vypracovat komentář. Jako výchozí text jsem si zvolila část z turistického průvodce *Turquie de l'ouest et mer Noire*¹, vydaného prestižním francouzským nakladatelstvím Hachette.

Pro tento výběr mi bylo hlavní motivací mé studium na Ústavu Blízkého východu a Afriky, kde se věnuji oboru Turkologie. V rámci tohoto studia jsem nabyla mj. znalosti ohledně blízkovýchodní historie, kultury a politiky, jež v této práci mohu zúročit. Vedlejším důvodem pro výběr této publikace byla moje zvědavost, jaké překladatelské problémy v sobě skrývá text tohoto charakteru. Ačkoliv jsou mi vzhledem k zájmu o cestování turistické průvodce blízké, do této doby jsem se jimi nikdy nezabývala z translatologického hlediska. Tato publikace obsahuje různorodá témata a je bohatá na termíny z mnoha oblastí, proto si myslím, že mi vypracování překladu a následný komentář přinesou mnoho praktických i teoretických poznatků, které budu moci případně využít i v budoucnosti.

V komentáři se budu věnovat analýze překladu, metodě překladu, překladatelským problémům a překladatelským postupům, nebudu nicméně uvádět vyčerpávající seznam všech konkrétních řešení. Pro ilustraci jednotlivých jevů budu používat příklady z výchozího textu a z mého překladu.

¹ LORBER, Astrid, 2004. *Turquie de l'ouest et mer Noire*. Paris : Hachette. 319 s. [ISBN 9782012438743]

Překlad

SPOLEČNOST

Národ spojující Východ se Západem

Co je to turecká identita? Její vznik je spjat s historickým obdobím, kdy se na území spojujícím Evropu s Asií mísily jako v tavicím kotlíku různé rasy. Když první turecký prezident Atatürk na troskách Osmanské říše zakládal Tureckou republiku, dal tehdy přednost Evropě před Asií, Západu před Orientem. Od té doby se Turecko, jež je od roku 1949 členskou zemí Rady Evropy a od roku 1952 členem NATO, Evropě už jenom přibližovalo. Turečtí vládní představitelé a evropští zastánci rozšíření EU by je rádi viděli v roli země spojující Východ se Západem a islám s křesťanstvím.

Mimořádná rozmanitost tureckého národa

V pátém století žil na severu Číny jeden altajský bojovník, kterého Turci považují za svého prapředka. Mladík byl po jednom souboji ponechán napospas smrti, ale zachránila ho vlčice, se kterou poté žil v jeskyni. Narodilo se jim deset chlapců, kteří se později oženili s ženami z okolí Altaje. A právě tak se rozšířila turecká „rasa“. Díky této pověsti přetrvalo až do období Osmanské říše pravidlo exogamie, tedy princip uzavírání sňatků s příslušníky jiných klanů a kmenů. Tato tradice společně s vlnami přistěhovalectví značně proměnila vzhled původního Turka, nomádského válečníka mongolských rysů. Dnes je jednou z nejnápadnějších vlastností tureckého obyvatelstva mimořádná rozmanitost fyziologických typů. Zelenoocí potomci starodávných Kyrgyzů s blond vlasy tu žijí vedle středomořských brunetů a Turků balkánského původu (téměř 10 milionů lidí). Jednota tureckého národa se navzdory tomu, co hlásá radikální nacionalistické hnutí „Šedí vlci“ (název odkazuje k legendě), zakládá na tureckém jazyce.

Menšiny na ústupu

V roce 2004 v zemi žilo téměř 71 milionů obyvatel. Kromě většinových Turků (80 až 90 % populace) se zde nachází celkem 51 dalších etnik, která jsou důkazem pradávnejší role Turecka jako křižovatky národů. Kromě Kurdů, kteří představují 7 až 15 %, však tyto menšiny ztratily význam, který měly v 19. století. Dále se zde nachází Arabové (1,2 % populace), mezi něž patří i syrští pravoslavní křesťané (přibližně 100 tisíc lidí). Řekové (okolo 2 tisíc lidí) většinou opustili zemi v roce 1923 na základě Lausannské smlouvy, nebo v roce 1965, kdy se vyhroutil situace na Kypru. Arméni (okolo 45 tisíc lidí), kteří na tureckém území zůstali po masakrech

v roce 1915, vsadili na asimilaci a přijali turecká příjmení. Židé, kteří zde zakořenili po svém vyhnání ze Španělska v roce 1492, se buď integrovali, nebo odešli do Izraele (asi 25 tisíc lidí). Co se týče katolíků, potomků Francouzů a Italů, zůstala jich jen malá hrstka v okolí Izmiru a Adany.

Ve skutečnosti je současná podoba země výsledkem progresivní turkizace, kterou zahájil Atatürk po podepsání Lausannské smlouvy v roce 1923. Na základě této smlouvy byla provedena výměna obyvatelstva mezi Řeckem a Tureckem. Cílem této politiky bylo upevnit silnou národní identitu v sekulární republice a vymazat etnické rozdíly, které by mohly „narušit“ jednotu národa.

Turci zůstávají smíšeným národem ovlivněným dvěma kulturami, přestože zde stále vládne silný komunitarismus (pocit sounáležitosti s turkickými národy mimo hranice Turecka) – uplatňuje se obzvláště v politice. V roce 1989 země přijala 300 tisíc Turků, kteří v Bulharsku čelili silné xenofobii a následně odtud byli vyhnáni, v devadesátých letech zase tisíce „souvěrců“ Bosňáků. Ovšem s průměrným měsíčním platem 10 000,- Kč (ve veřejném sektoru) se Turecko dá těžko považovat za zemi zaslíbenou pro potenciální emigranty.

Kurdský problém

Kurdové, prastarý indoevropský národ s feudálně-kmenovým uspořádáním usilující o nezávislost, naráželi od 19. století na lačnost Rusů, Peršanů a osmanských Turků. Po vzniku Turecké republiky bylo kurdskému lidu v zájmu asimilace menšin oficiálně upíráno veškeré právo na odlišnost. Od té doby ho Ankara označovala za „horské Turky“. V roce 1978 založilo několik extrémně levicových studentů Stranu kurdských pracujících (PKK), jež v roce 1984 přešla k ozbrojenému boji. Cílem strany bylo získat nezávislost pro miliony tureckých Kurdů. Rok 1992 byl pro Kurdy největší tragédií od masakrů spáchaných mezi lety 1925 a 1939 Atatürkem. Reakcí na stupňující se násilí byla vládní represe, jež měla za následek více než 2 300 mrtvých za jediný rok (mezi lety 1984 až 2000 měl tento konflikt na svědomí 37 tisíc obětí). Tři miliony Kurdů bylo donuceno opustit venkov a odejít do měst na východě nebo na západě země.

Hrozba vyhlazení a beznadějí této části obyvatelstva, už tak tvrdě postiženého nezaměstnaností, přivedly některé odvážné politiky k tomu, aby prolomili hlavní turecké tabu a začali mluvit o právech Kurdů. Do vývoje situace zasáhly dvě události zásadního významu – v roce 1999 byl zatčen šéf PKK Abdullah Öcalan, zvaný Apo a státní bezpečnostní složky zlikvidovaly turecký Hizballáh (Stranu Boží), radikální islamistickou organizaci, která byla

zodpovědná za masakry na jihovýchodě země. Od té doby PKK nebojovala (přestože v říjnu 2003 byl ohlášen konec jednostranného příměří) a jihovýchod opět našel svůj předchozí klid.

Práva menšin

Od devadesátých let turecká vláda zmírňovala asimilační politiku, v roce 1991 povolila používání kurdštiny na veřejnosti a v srpnu 2002 obnovila právo menšin. Řecké, židovské a arménské komunity získaly právo nabývat nemovitosti (ne fyzické osoby, pouze gymnázia, nemocnice atd.) a Kurdům byla rozšířena svoboda projevu, když Ankara povolila užívání menšinových jazyků. Turecký televizní kanál TRT vysílal od roku 2004 každý den jedno vysílání v jazyce některé menšiny – v arabštině, bosenštině, kurdštině nebo čerkeštině (kavkazský jazyk, kterým se mluví u Černého moře). V červenci 2003 byl v parlamentu přijat zákon o amnestii pro kurdské povstalce, kteří projeví lítost nad svými činy (a souhlasili s podáváním informací o nelegálních aktivitách PKK).

Kurdská otázka se jeví více jako hluboká politická nespokojenost než společenský problém, téměř všichni obyvatelé Malé Asie totiž vzešli z prostředí, kde probíhá rozsáhlý proces přizpůsobování se většinové kultuře. Základní ideou kemalistické republiky je sekulární stát, který bdí nad celistvostí svého území. Z tohoto důvodu je na uznávání menšin pohlíženo jako na hrozbu pro stabilitu národa. Nedá se vyloučit, že na jihovýchodě Anatólie opět vybuchne sud s prachem, pokud v Iráku znovu vypuknou etnické konflikty.

Chce Evropa Turecko, nebo Turecko Evropu?

Hlavními obchodními partnery země jsou Německo (čtvrtina vývozu), Itálie, Španělsko, USA, Velká Británie a Francie, je proto logické, že Turecko požádalo o přistoupení k Evropské unii. Žádost byla náležitě podána v roce 1987. O dva roky později ovšem narazila na zdvořilé, ale neústupné odmítnutí Evropanů. Jako důvod byla uváděna ekonomická a sociální zaostalost. Ale nebyly přiznány další argumenty proti – zneklidňující demografická situace, obezřetnost Řecka, které chtělo vyřešit kyperskou otázku, a hlavně zdrženlivost křesťanské Evropy ohledně přijetí muslimské země.

Přání Evropy

Nakonec byla v březnu 1995 podepsána dohoda o celní unii a následujícího roku vešla v platnost. Měla vést k integraci Turecka jako jednoho z deseti rozvíjejících se světových trhů do Evropské unie. V roce 1994 bylo Turecko jejím desátým nejdůležitějším obchodním

partnerem, o deset let později se už dělilo o šestou příčku s Polskem. Před navázáním užších pout s Tureckem ale státy osmadvacítky čekají, až Ankaru ozdraví svoji ekonomiku a vyřeší tři palčivé záležitosti – **Kypr**, nároky **Kurdů** a spor s Řeckem o **Egejské moře**, který se týká sdílení leteckého prostoru a teritoriálních vod podél Aiolských ostrovů. V roce 1999 byl nakonec po dlouhém otálení Turecku přidělen status kandidátské země.

Identita zakotvená na Východě

Ve prospěch integrace hraje mnoho kritérií, a podpořit muslimskou a přísně sekulární zemi, aby zakotvila v modernitě, není jediným důvodem. Evropa posuzuje geostrategickou roli brány do Asie otevírající přístup k ropě, jež by Turecko mohlo hrát. Spojené státy plně podporují jeho žádost a doufají, že si na výběžku Evropy udrží klíčovou blízkovýchodní zemi. V případě zamítnutí vstupu by se Turecko cítilo pokořeno a podvedeno Evropou. Pravděpodobně by navázalo ještě užší vztahy se svým spojencem v NATO, se Spojenými státy. Náhradním řešením by také mohla být federace postsovětských turkofonních republik (Ázerbájdžán, Turkmenistán, Uzbekistán, Kazachstán a Kyrgyzstán), které si vyhovují mentalitou a tradicí. V roce 1992 se v Ankaře konal první summit turkofonie, ale ten nesplnil očekávání. Druhé zasedání v roce 1994 však vyústilo v podpis smlouvy, která se týkala stavby ropovodu spojujícím přes Turecko tyto „sesterské republiky“ s Evropou a Středomořím, což by poškodilo Rusko, primárního partnera těchto mladých křehkých národů. Rusko se obává návratu panturkismu (hnutí vedoucího ke sjednocení všech turkických národů), jako tehdy, kdy mu bylo Turecko silným soupeřem na Černém moři.

Krok směrem k integraci

Vláda Recepta Tayyipa Erdoğana důkladně pracovala na tom, aby byly otevřeny přístupové rozhovory, a v roce 2004 dostala od Evropské unie zelenou. Díky příznivé ekonomické situaci (inflace na nejnižší úrovni za posledních 28 let) začala přijímat opatření vyžadovaná Bruselem, zejména přijetí ústavy odpovídající evropským požadavkům na dodržování lidských práv a vytvoření nejrůznějších iniciativ, které měly vyřešit situaci na Kypru.

Co se týče institucí, nejvýznamnější změnou je zrušení Státních bezpečnostních soudů, které od roku 1980 posílaly do vězení „politiky“ obžalované ze separatismu. Tento soud 22. dubna 2004 potvrdil, že v roce 1994 odsoudil k patnáctiletému trestu vězení čtyři kurdské poslance za to, že při nástupu do funkce pronesli v parlamentu svůj projev v kurdštině.

Co se týče demilitarizace institucí, generální štáb armády ztrácí svého zástupce v Radě pro vzdělávání a ve Vysokém úřadě pro televizní a rozhlasové vysílání. Účetní dvůr je oprávněn dohlížet nad armádními výdaji. Evropská unie tuto iniciativu přivítala, ačkoliv ji nepokládá za dostačující, a dohlíží na plnění závazků předtím, než se rozhodne o přistoupení Turecka.

Řešení lidských práv se odkládá

Přestože turecký parlament v srpnu 2002 zrušil trest smrti, političtí vězni „hnijí“ dál v tureckých kobkách. Pravda, je jich pouze 250 tisíc, nicméně stejně jako v neradostném období mezi lety 1980 až 1988 je mučení stále na denním pořádku. Amnesty International každý rok upozorňuje na závažná porušování lidských práv.

V roce 1995 chtěla vláda v čele s Çillerovou uklidnit obyvatelstvo znepokojené stupňováním násilí na východě země a rozšířila pojem ohrožování bezpečnosti státu – na základě paragrafu 312 trestního zákoníku (používaného hlavně pro omezování svobody tisku) se stávala trestnou jakákoli podpora teroristů. Turecké soudy uložily 15 let tvrdého vězení poslancům Demokratické strany (DEP, legální kurdská politická strana) za „pomoc“ ozbrojené skupině.

V roce 1998 vzbudil soucit evropských institucí masivní exodus kurdských uprchlíků do Evropy a v roce 2000 je zasáhla smrt dvacítky vězňů, kteří drželi hladovku na protest proti reformě vězeňského systému. Evropa vyžaduje, aby Ankara lépe dohlížela na své hranice (Turecko se stalo vstupní branou pro přistěhovalce z Blízkého východu – ti se pro nelegální přechod přes hranice svěřují do rukou mafie) a aby respektovala kulturní a politická práva menšin, nedávno právně uznaná.

Integrace Turecka do EU je podmíněna dodržováním těchto závazků. Věci se ovšem vyvíjejí velmi rychle, neboť Erdoğanova vláda už přijala řadu opatření, která penalizují mučící praktiky.

Doprovodné texty k oddílu SPOLEČNOST (str. 14-17):

Kurdové

Kurdské obyvatelstvo je dnes rozděleno mezi čtyři země – Turecko, Sýrii, Irák a Írán. V Turecku Kurdové obývají především jihovýchodní Anatólii, ale bydlí i ve velkých tureckých městech. Po rozpadu Osmanské říše byla v roce 1920 podepsána Sèvreská smlouva, která kurdskému etniku, vedenému silnými politickými skupinami, přiznala právo na založení vlastního státu. Lausannská smlouva z roku 1923 nicméně tento sen o nezávislosti zmařila. Z tohoto neúspěchu lze vinit mezinárodní politiku, ale také kurdský feudální systém,

podrývaný vnitřní rivalitou. Navzdory špatným vzájemným vztahům se Turecko, Sýrie, Irák i Írán vždy shodly ve snaze zabránit vzniku nezávislého kurdského státu, který by narušil jejich územní integritu.

Arméni

V roce 1915 došlo k masakrům na arménském obyvatelstvu, což část světa (především západní Evropa v čele s Francií) oficiálně uznala za genocidu, Česká republika nicméně zatím toto stanovisko nezaujala. Masakry byly spáchány osmanskou mocí, která chtěla zabránit postupu Rusů na své území. Podle Turecka se mělo jednat o 250 tisíc až 500 tisíc obětí, podle Arménů o 1,5 milionu.

Jurukové

Původně nomádský kmen Juruků je jedním z etnik, která osídlila pohoří Taurus. Když se blíží léto, ženou svá stáda z náhorních planin (yayla) do hor, v zimě se vracejí do svých vesnic. Jurukové žijí hlavně na vrchovinách okolo Muğly a Antalye a také v krajích Mersin a Adana. Doslovný překlad označení Juruk (Yörük) je „**ten, který kráčí**“, v návaznosti na jejich nomádskou minulost. Na konci osmanské éry státní správa nařídila nomádským kmenům usídlit se, aby mohla lépe kontrolovat pohyb obyvatelstva a vybírat daně. Toulavá duše nicméně Juruky táhne ke svéráznému způsobu života. Jurukové konvertovali k islámu, ale přesto lpí na animismu oslavujícím přírodu, tedy na uctívání hor a pramenů. Vynikají také ve **tkaní koberců (kilim)**.

Lázové

Pro Turky se každý Láz (černomořské etnikum) jmenuje Temel nebo Dursun. Jí ančovičky a chová se ztřeštěně. Lázové jsou totiž veselé kopy a neberou se moc vážně. Nejlepší vtipy o Lázech jsou ty, které sami vymysleli. Z jejich humoru je občas těžké rozpoznat, kdo se tady komu vlastně posmívá.

Utopický „Velký Orient“

Islámský proud v Turecku vstup do Evropské unie nepodporuje, raději by zavedl něco jako „Společný muslimský trh“, kde by spolupracoval s dalšími blízkovýchodními zeměmi. To je ale skutečně utopická myšlenka. V posledních letech turečtí obchodníci prověřili íránský, pákistánský a dokonce i malajský trh, ale cítí se blíže New Yorku a Bruselu než Damašku.

Dokonce i v Gaziantepu a Diyarbakıru, které jsou vzdáleny 50 km od Sýrie a 150 km od Iráku, jsou nejdůležitějšími obchodními toky ty s Evropou. Anatolští průmyslníci považují orientaci na Evropu za příslib rychlého růstu.

Pro vstup, nebo proti vstupu

Evropská pravice se staví spíše proti vstupu Turecka do EU. Nechce však zpřetrhat vzájemná pouta a přiklání se raději k formě privilegovaného partnerství s Tureckem a zároveň i se zeměmi Maghrebu a se státy na jihu bývalého sovětského bloku. Evropští vládnoucí činitelé jsou však připojení Turecka nakloněni.

Reforma vězeňského systému

Reforma byla přijata v roce 2000 a v roce 2001 vešla v platnost. Jejím cílem bylo nahradit vezení společné ložnice celami. Ložnice nahrávaly politickému aktivismu a vzpourám, protože vězni zde byli umístěni po desítkách. Proti této modernizaci se postavili samotní trestanci, znamenala pro ně totiž izolaci a rostoucí represí.

Kyperská otázka

Na ostrově, který je stále rozdělen mezi Turecko a Řecko, se po třiceti letech statu quo změnila situace. V roce 2002 se turecké kyperské úřady rozhodly zřídit „zelenou linii“, hranici mezi těmito dvěma státy.

Plán vytvořený Kofim Annanem a schválený Erdoğanem předpokládal sjednocení ostrova, složeného ze dvou ústavodárných a politicky rovnocenných států. Mělo zde fungovat kolektivní předsednictví o šesti členech (dva Turci a čtyři Řekové), funkce hlavy státu měla být střídavě zajišťována jedním kyperským Řekem a jedním kyperským Turkem, zatímco druhý z nich stál zatím v čele kolegia. Řecko, které neuvažovalo o ničem jiném, než o jednotném státě, prohlásilo, že bude respektovat rozhodnutí kyperských Řeků. Evropská unie, Turecko a Spojené státy vyzvaly Kypřany ke schválení plánu sjednocení v referendu 24. dubna 2004, přičemž výsledkem bylo turecké ano a řecké ne. Kypr tedy 1. května 2004 nevstoupil do Evropské unie sjednocený. V prosinci 2004 se měla řecká Kyperská republika vyjádřit ke kandidatuře Ankary do Evropské unie.

Obr. (str. 12): Školní uniforma je povinná, maže všechny sociální a etnické rozdíly. Turecká republika stojí na principu sekularismu, který se snaží prosadit už ve školách.

Bouřlivé politické dění

Turecko je moderní národ, který směřuje k liberalismu, ale přesto se potýká s jistými potížemi. Zdejší instituce jsou totiž neoficiálně pod kontrolou armády. Ta ručí za princip sekularismu, jenž je ústavně zakotven ze všech muslimských zemí pouze v Turecku. Silná výkonná moc chrání zemi před případným příklonem k radikalismu. V jejím čele stojí prezident republiky (Recep Tayyip Erdoğan), volený na sedm let bez možnosti opětovného zvolení, který může rozpouštět Poslaneckou sněmovnu, má právo vetovat zákony a jmenovat úředníky do funkce. Poslanecká sněmovna je volena na základě všeobecného volebního práva, v současnosti zde mají většinu poslanci z konzervativní strany AKP. Tato strana odmítá podezření z islamismu a prohlašuje se za liberální a demokratickou. Její lídr, Recep Tayyip Erdoğan, podporuje vstup Turecka do Evropské unie a zdůrazňuje větší svobodu slova a svobodu vyznání v souladu s evropskými demokratickými normami.

Politická koexistence je nemožná

Po roce 1950 byl zaveden pluralismus politických stran a poměrný volební systém, což vyvolalo vleklou vládní krizi. Stranám občas nezbyvá jiná možnost, než jít do koalice dokonce i s partnery se zcela odlišným volebním programem.

Strana správné cesty (DYP, středoprávní strana) uzavřela v roce 1992 spojení se svým rivalem, Stranou sociálně-demokratickou (SHP, středolevá strana), protože se chtěla postavit oslabené pravicové straně ANAP (Strana vlasti) a hlavně fundamentalistům ze strany Refah (Strana prosperity). V roce 1993 byl po smrti Turguta Özala zvolen prezidentem Süleyman Demirel (ANAP), jenž jmenoval do úřadu předsedy vlády ženu, Tansu Çillerovou (DYP), aby tuto křehkou koalici řídila. Ve své funkci čelila kurdskému povstání a rekordní devalvaci měny. V parlamentních volbách v roce 1995 zvítězila strana Refah. Strana ANAP vedená Mesutem Yilmazem se domluvila s Çillerovou na koalici, jež vydržela pouze devět měsíců. Navzdory všemu očekávání se poté Tansu Çillerová spojila s Refahem. Jeho lídr, Necmettin Erbakan, byl v červenci 1996 jmenován premiérem. Pod tlakem armády byl však v červnu 1997 donucen odstoupit.

V čele vlády měla původně stát Tansu Çillerová, prezident však dal přednost Mesutu Yilmazovi (ANAP), který měl koaliční podporu strany DSP (strana demokratické levice),

strany DTP (odpadlíci ze strany Tansu Çillerové) a strany CHP (Republikánská lidová strana, která se vymezuje jako sociálně demokratická). Tyto různorodé sekulární strany proklamovaly jeden společný cíl: boj proti Refahu. Ten byl nakonec v roce 1998 na základě soudního rozhodnutí rozpuštěn, ale následně byl obnoven pod jménem Fazilet (Strana ctivosti). Parlamentní volby v roce 1999 potvrdily oslabení středopravých stran a vzestup nacionalistických proudů. Vláda vytvořená Bülentem Ecevitem (DSP) společně s Devletem Bahçeli (MHP) a s Mesutem Yilmazem (ANAP) čelila v roce 2000 vážné finanční krizi, kterou ještě více prohloubily rostoucí lidové protesty.

Rodí se občanská společnost

Opakující se společensko-ekonomické krize ukazují na nedostatky kemalistického republikánského modelu, který už neodpovídá touze turecké společnosti po pokroku. Státnímu aparátu svazuje ruce přemíra administrativy a poručnictví armády, která usměřuje jeho rozhodování. Je odstřižen od společnosti, jež mu vyčítá jeho netečnost a špatnou správu veřejných financí.

Minuta pro pravdu

Všechno to začalo 3. listopadu 1996 v Susurluku „banální“ dopravní nehodou. Mercedes jedoucí rychlostí 200 km/h narazil do kamionu. Výsledkem byli tři mrtví a jeden zraněný. Záchranáři se tehdy velmi podivili, koho to vlastně z havarovaného auta vyprostili. Ve voze jel 20 let hledaný terorista s falešnými doklady, **Abdullah Çatlı**, dále **policejní komisař** působící ve vysoké funkci na Generálním ředitelství pro bezpečnost a **kurdský poslanec** a zároveň šéf strany Tansu Çillerové. Tento „trojlístek“ doprovázela navíc ještě prostitutka. Šokované Turecko odhaluje nezpochybnitelné propojení mafie, politiky a justice.

Poté, co se korupce dostala na denní světlo, veřejnost neskrývala hněv a poprvé v historii republiky demonstrovala v ulicích a volala po skládání účtů. Tak začala operace Aydınlik için bir dakika (Minuta za světlo), které se po dobu jednoho měsíce účastní tisíce domácností – ty každý večer přesně ve 21 hodin na minutu zhasnou světlo.

Ukažme si na stát

V roce 1999 série zemětřesení otrásla tureckou společností. Katastrofa odhalila, že ze strany orgánů veřejné moci došlo k zanedbání urbanistického plánování. Obětním beránkem, na kterého se snesl hněv veřejnosti a tisku, se stal významný stavební investor Veli Göçer. Byl

obviněn ze smrti 166 osob. Nepřímo je ale zpochybněno fungování celého systému zahrnujícího starosty, ministry, stavitele.

Politická scéna je už několik desítek let zamořena korupcí, protěžováním a klientelismem, nicméně Turecko si uvědomuje, že další setrvání v tomto stavu je nebezpečné. Znamením doby je hlas veřejného mínění, aktivně šířený médií, přičemž diskuze vedou především k odsouzení lehkovážných stavitelů a četným antikorupčním operacím.

Konzervativci u moci

Veřejnost byla unavena ekonomickou krizí trvající už půldruhého roku, a proto dali bezradní voliči v parlamentních volbách v listopadu 2002 šanci konzervativní straně (AKP, Strana spravedlnosti a pokroku). Tato strana vznikla z islámské strany Fazilet, rozpuštěné v červnu 2001 za „narušování sekulárního ústavního pořádku“, v těchto volbách ovšem posbírala 34,2 % hlasů, a získala tak absolutní většinu křesel v parlamentu.

Její charismatický šéf, Recep Tayyip Erdoğan, použil ve svém projevu během jednoho politického mítinku v roce 1997 verše tureckého básníka Ziyi Gökälpa: „Minarety jsou naše bajonety, kopule naše přilby, mešity jsou naše kasárna, věřící naši vojáci!“ Za tato slova si vysloužil v roce 1998 čtyři měsíce vězení za „podněcování k náboženské nenávisti“. Erdoğan také nemohl pomýšlet na premiéřské křeslo, neboť dostal doživotní zákaz kandidovat. Předsedou vlády se však stal jeho věrný pobočník, Abdullah Gül. Nově zvolená Poslanecká sněmovna pak odhlasovala změnu Ústavy a vyhlásila doplňovací parlamentní volby, kterých se už Erdoğan mohl zúčastnit. V březnu 2003 byl zvolen poslancem za provincii Siirt a o něco později se mohl stát předsedou vlády.

Ne válce v Iráku

Jako partner Velké Británie a Spojených států v NATO se Turecko muselo logicky zařadit mezi jejich spojence. Vzhledem k „životně důležitým zájmům“ byla Poslanecká sněmovna původně připravena poslat turecké jednotky do Iráku, ale nakonec se stáhla pod tlakem nespokojené veřejnosti, jež jakoukoliv intervenci odmítala. Tak bylo zaseto zrnko sváru do americko-tureckých vztahů.

Na začátku tohoto konfliktu Turecko dokonce odmítlo otevřít svoji severní hranici, přestože George W. Bush slíbil vytvoření podpůrného fondu a odměňování zúčastněných zemí za bojové nasazení. V ohnisku neshod se nacházela kurdská otázka: Ankara odmítla, aby byla města Mosul a Kirkúk pod kontrolou kurdských separatistických oddílů (a také to, aby se

podíleli na vládě v Bagdádu), které odsouvaly ze severu Iráku Turkmeny a podporovaly kurdská povstání v Turecku. Co se týče Spojených států, ty v těchto městech odmítly přítomnost tureckých vojáků, neboť vyvolávala roztržky s iráckými Kurdy.

Turecká armáda srovnána do latě

Turecký parlament přijal v červenci 2003 reformy usilující o snížení vlivu armády v řízení věcí veřejných. Podle nové legislativy se měla Národní bezpečnostní rada scházet jednou za dva měsíce a její role měla být pouze poradní. Generální sekretariát, jmenovaný předsedou vlády a schválený prezidentem, se měl od této doby zabývat civilními procesy. Kromě toho dostal parlament také právo dohlížet nad výdaji armády, obviňované z toho, že spolkně celou třetinu státních financí. Tato malá revoluce se stala součástí úsilí vynaloženého Tureckem na své cestě za přijetím do Evropské unie.

Doprovodné texty k oddílu POLITIKA (str. 20-21):

Utrpení sjednocuje (štítek: **Diplomacie)**

Pro sblížení dvou zneprátelených bratrů, Turecka a Řecka, bylo třeba neštěstí způsobeného vrtochy přírody v roce 1999. Po oznámení seizmické katastrofy poskytla řecká vláda Turecku své pohotovostní oddíly. O několik týdnů později jí Turecko prokázalo na oplátku stejnou službu, další zemětřesení totiž zasáhlo Atény. Oba státy dočasně zapoměly na své rozepře a vzájemně si prostřednictvím médií blahopřejí k oboustrannému „znovunalezení“. V diplomacii to vyústilo v cestu řeckého ministra zahraničí do Ankary, následně jeho turecký protějšek navštívil Atény (poprvé po čtyřiceti letech!). Řecko zvažuje skutečnost, že integrace jeho starého nepřítele do Evropské unie se jeví jako méně nebezpečná než jeho vyloučení, a přehodnocuje svoji ostrakizační politiku vůči Turecku. Tento významný taktický obrat nicméně naráží na skepsi veřejnosti, silně poznamenané kyperskou krizí, kurdským problémem a samozřejmě arménskou otázkou.

Národní bezpečnostní rada

Národní bezpečnostní rada byla zřízena 27. května 1960. Sestává z prezidenta republiky, předsedy vlády, ministra obrany, ministra vnitra, ministra zahraničních věcí, ministra spravedlnosti, tří místopředsedů a pěti nejvyšších představitelů armády. Během nejdůležitějších událostí v turecké politice se schůzky Rady konaly každý měsíc, aby mohl

vojenský štáb nadiktovat vládě své „prioritní požadavky“. Právě v tomto kolektivu se rozhodlo o Erbakanově demisi a rozpuštění jeho strany Refah.

Cola Turka nebo Coca-Cola?

V roce 2003, během studené války mezi Ankarou a Washingtonem, byla s velkým úspěchem uvedena na trh nová turecká sodovka Cola Turka. Jako konkurent americké Coca-Coly byl tento nápoj v červenobílé okamžitě spojován s politickými konotacemi – kdo pije Cola Turku, nesouhlasí s válkou v Iráku.

Obr. (str. 19): Dne 29. října se slaví Státní svátek republiky, při této příležitosti jsou pořádány vojenské přehlídky a četné průvody.

Obr. (str. 20): Tansu Çillerová je první tureckou ženou na nejvyšších státních postech.

NÁBOŽENSTVÍ

Turecko a islám

Mustafa Kemal se snažil udělat tlustou čáru za osmanskou a muslimskou minulostí země a udělat z Turecka stát „západního střihu“. V roce 1923 se islám stal synonymem pro zpátečnictví a nepřítelem, kterého je třeba porazit pro dosažení potřebného stupně „civilizace“. Sekularismus jakožto základní princip státu byl hlavním tématem politické debaty během období jediné strany, respektive do roku 1946. Dnes se země snaží skloubit modernitu s tradicí.

A jak je na tom víra?

Náboženské cítění je v turecké společnosti stále přítomno. Z minaretů se pětkrát denně rozléhá volání k modlitbě a během ramadánu drží půst většina Turků, kromě alevitů a obyvatel některých měst. Na předměstích rostou mešity jako houby po dešti, stejně jako *gecekondu* (chudinské čtvrti). Ženy, které nosí šátek, plášť až ke kotníkům a neprůhledné punčochy, nemusí být dnes nutně jen ženy ze zapadlých koutů Anatólie nebo z chudých istanbulských čtvrtí. Jsou to také studentky, které chtějí otevřeně vyjádřit svou individuální svobodu. Sekulární zákony jsou v tomto ohledu velmi striktní: od roku 1989 je přísně

zakázáno nosit šátek na univerzitách, na úřadech a při oficiálních událostech. Některé vynalézavé dívky obcházejí tento zákaz tak, že si zakryjí své vlastní vlasy parukou.

Poté, co AKP nastoupila v listopadu 2002 k moci, se spor ohledně šátků mezi stoupenci sekularismu a představiteli proislámského hnutí vyostřil. Při příležitosti 80. výročí Turecké republiky (v roce 2003) se celá záležitost dokonce zvrhla v politickou aféru. Tehdejší prezident Ahmet Necdet Sezer odmítl na slavnostní recepci pozvat manželky poslanců AKP, jež si většinou zahalují vlasy šátkem. Samotní poslanci se poté rozhodli slavnost bojkovat.

Nonkonformní islám

Většina Turků vyznává sunnitský islám (*viz doprovodný text*), ovšem 20 % obyvatelstva tvoří alevité, kteří bývají často mylně zaměňováni s šíitskými alevijci.

Alevité se odvolávají na Aliho, Prorokova zetě, který nebyl na základě teologických debat uznán jako jeho nástupce. Z tohoto důvodu pak vzniklo islámské schizma. Náboženství alevitů v sobě snoubí prvky turkmenského šamanismu, křesťanství, buddhismu, manicheismu a mazdaismu (předchůdce zoroastrismu). Jedná se tedy spíše o synkretické náboženství. Na rozdíl od sunnitů, kteří se modlí v arabštině - tradičním jazyku islámu, alevité vykonávají své náboženské povinnosti v turečtině a nechodí do mešity. V tajných duchovních bratrstvech se zabývají ezoterickými vědami (numerologie a symbolika, *viz doprovodný text*).

Ve vztahu k alkoholu jsou alevité umírnění, víno je připodobňováno ke krvi mučedníků a má mj. náboženskou funkci při obřadech. Mezi další zvláštnosti patří půst, který alevité nedrží během ramadánu, ale pouze týden během měsíce muharremu. Duchovenstvo nahrazuje u alevitů systém patriarchů (*dede*). Alevitská obec je větším zastáncem odluky církve od státu než sunnité, s republikánským státem udržuje výborné vztahy a v sekularismu ho podporuje. Mezi alevity a sunnity vládne nedůvěra, ale díky alevitům je zajištěna náboženská a politická rovnováha v zemi, neboť fungují jako **pojistka** proti vzestupu radikalismu.

Útrapy politického islámu

V roce 1950 se v Turecku změnila politická situace, byl zde totiž povolen vícestranický systém. Díky tomu mohla být vedena klasická rozprava mezi pravíci a levicí. Od té doby se islám objevoval v diskuzích také jako opěrný pilíř pro sociální solidaritu, kterou dogmaticky individualistický liberalismus opomíjel. Od vlády Turguta Özala političtí představitelé přijali vůči islamismu umírněný postoj. V parlamentních volbách v roce 1996 zvítězila islámská strana Refah, která už od komunálních voleb v roce 1994 spravovala všechna větší města. To

znamenal obrat v politických dějinách země – chtělo se snad Turecko zbavit sekularismu? Z tohoto důvodu se armáda měla na pozoru.

Dne 8. července 1996 se předseda Refahu, Necmettin Erbakan, stal prvním islámským předsedou vlády v historii Turecka. Jeho první oficiální zahraniční cesta vedla do Íránu, který navštívil hned v září. Avšak pod tlakem armádních činitelů podepsal dohodu o vojenské spolupráci s Izraelem. Železná pěst armády se nicméně měla svírat stále pevněji. Dne 31. ledna 1997 se v Sincanu (předměstí Ankary) koná vzpomínková akce „Den Jeruzaléma“, během které místní starosta a iránský velvyslanec veřejně vysloví přání, aby se z Turecka stala islámská republika. Reakce armády na sebe nenechala dlouho čekat – starosta byl zatčen, velvyslanec vyhoštěn a do ulic vyjely hlídkovat obrněné transportéry.

Dne 28. února 1997 Národní bezpečnostní rada nařídila vládě reformovat školství, aby ochromila islamisty. Reforma se týkala především *imam hatipů* (viz doprovodný text), státních vzdělávacích zařízení, jejichž cílem bylo vyškolení budoucí zaměstnance mešit. Ačkoliv byly tyto školy vázány klasickým učebním plánem, v praxi se staly paralelním vzdělávacím systémem pro ty rodiny, které si pro své potomky přály důkladné náboženské vzdělání. V 70. a 80. letech z těchto škol vzešly desítky tisíc studentů, kteří jsou dnes rozseti ve státní správě (nebo v politice, jako Recep Tayyip Erdoğan).

Dne 11. května 1997 v Istanbulu demonstrovalo sto tisíc lidí na podporu *imam hatipů*. O dva týdny později se konala další, neméně důležitá demonstrace, kde levice požadovala pád vlády.

Dne 21. května kasační soud obvinil Refah z aktivit neslučitelných s principem státního sekularismu a zahájil řízení, jež vedlo nejprve k Erbakanově demisi v červnu 1997 a pak v lednu 1998 i k úplnému zákazu strany. V listopadu 2002 k moci nastoupilo další konzervativní uskupení, strana AKP, což dokládá spíše zmatenost voličů, unavených dvěma lety ekonomické krize, než rozhodnutí opustit nastoupenou cestu modernizace.

Rodina, spolehlivá hodnota

Díky Atatürkovým reformám se turecký rodinný model přiblížil západnímu vzoru, muži a ženy mají stejná práva. Přesto mají poněkud jinou úlohu. Muž z tradičního prostředí bere v úvahu názor své ženy, pokud jde o rozhodnutí každodenního života. Nevezme ji ale s sebou do kavárny a své dceři nedovolí, aby žila sama nebo s přítelem.

Různé tváře turecké ženy

Podle zákona je žena rovna muži, od roku 1934 má aktivní i pasivní volební právo (to je například o čtrnáct let dříve, než tato práva získaly Francouzky). Jedna taková žena byla v roce 1993 dokonce jmenována předsedkyní vlády – byla to Tansu Çillerová. Pro mnoho Turkyň to byl impuls k tomu, aby začaly veřejně uplatňovat své právo projevit se a být vyslyšeny. Ve skutečnosti neexistuje jediná podoba turecké ženy, je jich mnohem víc. Nelze srovnávat nezávislou právničku z Istanbulu nebo Ankary se ženou ze zapadlé osady na jihovýchodě Anatólie, jež byla za patřičný obnos odevzdána muži v dohodnutém sňatku a následně se stala jednou z jeho manželek. Mezi těmito dvěma extrémami si lze představit mnoho dalších typů, dělnici česající bavlnu, uznávanou akademičku i zahalenou stoupenkyni fundamentalistů. Během rychlého vývoje dochází v jednotlivých generacích ke změně mravů. Všude lze pozorovat „míšení“ zastánkyň šátků a těch, které ho nenosí, a to dokonce i na jihovýchodě země. Různá feministická hnutí vedla od osmdesátých let kampaň proti diskriminačním paragrafům v zákoně o rodině. V roce 1990 byl například zrušen ten, který stanovil, že ženino zaměstnání musí být schváleno jejím mužem.

Královny domácnosti

Muž vládne venku, žena doma. Tento princip stále funguje, zejména v menších anatolských městech a na venkově. Ale i ve velkoměstech, jako je Istanbul, kde se nachází většina vysokoškoláků, většina žen tradičně zůstává v domácnosti a stará se o rodinu. Tyto matky si pravou **emancipaci** nepřejí pro sebe, přejí si ji pro své dcery. Dívky jsou pobízeny ke studiu, aby získaly větší nezávislost a lepší postavení. Na venkově se ženy vdávají velmi mladé, v zapadlých vesnicích na jihovýchodě země uzavírají pouze náboženský sňatek, který jim přidělí pouze status „družky“ a nemnoho práv. Pro plnohodnotné uznání svazku turecká ústava vyžaduje civilní obřad.

Mravní revoluce

Od roku 1995 udělala turecká společnost velký pokrok směrem k modernitě, tak jak ji chápeme v Evropě, tzn. především emancipaci žen, uvolnění mravů, rozvoj demokracie či prosazování individualismu.

Uvolnění televizních vln vedlo ke znásobení soukromých kanálů, což značně přispělo k formování způsobu myšlení. Ve vysílání se veřejně diskutuje o postavení žen, bez okolků se

probírá sexualita apod. Mládež z Istanbulu, Izmiru a Ankary si užívá volnost mravů, jež byla ještě do roku 1998 nepředstavitelná.

Na jedné straně pokrokovost, na druhé návrat k islámu. Tyto dvě protichůdné tendence spíše dokazují touhu nalézt rovnováhu mezi tradicí a modernitou.

Doprovodné texty k oddílu NÁBOŽENSTVÍ (str. 24-27):

Sunnitský islám (štítek: **Teologie**)

Ve své nejčistší podobě má islám za cíl následovat Abrahamovo poselství o monoteismu. Opírá se o Korán (*qur'an*: „určen ke čtení“), slovo Boží předané Mohamedovi (569-632) archandělem Gabrielem, a o hadísy neboli *sunnu*, soubor Prorokových výroků a činů. Muslim („ten, který je oddán Bohu“) odevzdává své tělo a duši Bohu (*islám*: „odevzdání se Bohu“).

Islám je čistě monoteistické náboženství. Neexistuje zde prvotní hřích, ani lidský úpadek. Boží ustanovení předurčuje osud každého člověka. Ďábel zde neexistuje. Každý muslim má dva strážné anděly: jeden ho navádí k dobru, druhý ke zlu. V den Posledního soudu je Bohu předložena kniha, ve které je zaznamenán celý život dotyčného. Po Mohamedově přimluvě jdou ti dobří do ráje a špatní do pekla.

V islámu pekelná muka netrvají navěky a hříšníkům je vždy odpuštěno. „Lidé knihy“ (židé a křesťané) nejsou považováni za nevěřící (ateisty nebo modloslužebníky). Mohou být spaseni, přestože zkeslili Písmo.

Šíření islámu

Islám byl v Malé Asii nepřímo šířen prostřednictvím **islámských škol**, arabských obchodníků přicházejících po Hedvábné stezce a především **potulných dervišů** a nakonec zde zdomácněl. Součástí prvních tureckých mešit byly zaviye (náboženské školy). Zpočátku zde nefungovala žádná církev, muslimové byli s Bohem v přímém spojení. Za Osmanské říše byl zaveden systém **devşirme** (doslova „sběr formou odvodu“, známo také pod pojmem „daň v krvi“), který spočíval v odvádění dětí křesťanů z celé říše a jejich poslání do speciálních škol, kde byly daleko od svých rodin islamizovány. Po dokončení studia jim byly svěřeny posty ve státní správě. Všichni nemuslimští obyvatelé měli povinnost odvádět státu vysoké daně, což pochopitelně také podnítilo masivní konverzi k islámu.

Jediný Bůh

V Byzanci se kvůli řecké polemice o dvojí Kristově podstatě (lidské a božské) rozmnožily náboženské roztržky. V Anatolii tyto spory nakonec islámu hrají do karet, neboť víra v jednoho Boha je srozumitelnější než učení o svaté Trojici.

Súfismus

Ze všech forem islámu se jako nejosobitější jeví súfismus, který hlásá svobodu myšlení a výkladu. V roce 1925 byla súfijská bratrstva oficiálně zakázána, od té doby přežívala na hranici ilegality. Mezi nejznámější řády patří Bektášija, Nakšibendija a Mevlevija. Toto učení se nikoho nesnaží přemlouvat, aby k súfismu konvertoval. Alevitou nebo sunnitou se člověk narodí, ale súfím se může stát kdykoliv na základě vlastního rozhodnutí úplně každý.

Reforma školství

Národní bezpečnostní rada v roce 1997 prosadila zákon prodlužující povinnou školní docházku z pěti na osm let, aby omezila vliv soukromých islámských škol a *imam hatipů*. Následkem toho byly zrušeny nižší střední školy s odborným zaměřením (pro děti ve věku 11-15 let), mj. jsou zavřeny také školy *imam hatip*. Žáci měli nově studovat na všeobecných základních školách do 15 let a až poté si vybrat specializaci na střední škole. Z tohoto důvodu klesl počet studentů navštěvujících *imam hatipy* ze 190 tisíc v roce 1998 na 65 tisíc v roce 2004. Tyto školy jsou podporovány stranou AKP, která v zájmu o jejich obnovení usiluje o reformu školství. Tehdejší premiér Erdoğan navrhl parlamentu zákon, jenž by pravděpodobně narazil na odpor z tábora ochránců sekularismu a prezidenta republiky.

Náboženská identita

Přestože je v Turecku pevně zakotven sekularismus, na průkazech totožnosti musí mít každý občan uvedeno své náboženské vyznání.

Symbolika čísel

U alevitů má všechno nějaký skrytý význam, uspořádání světa se řídí šesti svatými čísly: číslo **jedna** označuje Boha, číslo **tři** náleží trojici Bůh, Ali a Mohamed, číslo **pět** představuje pětici Mohamed, Fatima (jeho dcera), Ali (jeho zeť), Hasan a Husajn (jeho vnuci). Číslo **sedm** představuje lidskou tvář (ze sedmi veršů se také skládá první súra Koránu; tato číslice se nachází i v legendě o sedmi spáčích z Efezu apod.). Číslo **dvanáct** odkazuje na dvanáct

šíitských imámů (obdobně se v křesťanství vyskytuje dvanáct apoštolů). Symbolika čísla **čtyřicet** vychází z počtu nebeských podstat při stvoření světa (viz také Mohamedova rozprava se čtyřiceti svatými v Jeruzalémě nebo čtyřicet mučedníků ze Sebaste atd.).

V mešitách

Než vejdete do mešity, nezapomeňte si zout boty. Uvnitř svatostánku nemluvte nahlas a nerušte věřící při modlení. Ve většině mešit hlídači půjčí ženám šátky, aby si zakryly vlasy. Pokud na sobě máte kraťasy nebo minisukni, požádají vás, abyste se buď zahalili zapůjčeným pruhem látky, nebo zůstali venku. V době modliteb jsou mešity turistům uzavřeny.

Zvyklosti

Mezi základní ctnosti patří v islámu **pohostinnost**, a co se týče vřídlosti k cizincům, mají Turci velmi dobrou pověst. Jednou vám dají ochutnat sladkosti, jindy vám nabídnou čaj, jídlo či dokonce nocleh. A pokud jste zabloudili, neváhají si zajet třeba deset kilometrů, aby vám ukázali správnou cestu.

Náboženské svátky (štítek: **Tradice**)

Ramadán se v Turecku slaví různým způsobem, každodenní život ale nijak nenarušuje. Obchody i restaurace normálně fungují, v některých podnicích vám nanejvýš odmítnou nalít alkohol. Jakmile odbije hodina přerušující půst, ve větších městech zavládne horečnatý shon, neboť nikdo nemyslí na nic jiného, než že se konečně zase nají. Mezi významné rodinné oslavy v celé zemi patří Svátek sladkostí a Svátek oběti. Během těchto slavností je velmi obtížné cestovat, protože dopravní prostředky bývají absolutně přeplněné. Také bývá zavřeno na úřadech a ve většině obchodů.

Ramadán (Ramazan)

Během ramadánu, tedy celého jednoho měsíce, drží každý muslim od východu do západu slunce půst (co se týče jídla, pití, kouření i sexuálních vztahů). Z této povinnosti jsou však vyňaty těhotné ženy, malé děti a nemocní. Jakmile muezzin za soumraku ohlásí přerušeni půstu, mohou muslimové začít hodovat, poslední jídlo musí být ale podáno před svítáním. Datum ramadánu se vypočítává na základě islámského kalendáře a měni se tedy každý rok (je to devátý měsíc lunárního roku, tzv. hidžry). V období ramadánu se v konzervativnějších čtvrtích vyhněte nápadné konzumaci jídla a pití.

Svátek sladkostí (Şeker bayramı)

Po skončení ramadánu následuje třídní svátek, během kterého se sejde celá rodina. Společně se nají, popřejí si a podarují se cukrovinkami nebo typickými tureckými amulety pro štěstí, které vypadají jako „modré oko“. Pro cizince se nekoná žádná pozoruhodná podívaná, v ulicích lze pouze vidět rozradostněné davy lidí a v některých obchodech vám možná nabídnou bonbony nebo symbolický dárek.

Svátek oběti (Kurban bayramı)

Svátek oběti je jednou z nejkrásnějších tradic v islámu. Připomíná, že **dobročinnost** je povinností každého muslima. Svátek začíná deset týdnů po skončení ramadánu a trvá čtyři dny, během kterých se vzpomíná na mrtvé a uctí se památka Abrahámovy oběti. Každá rodina, která na to má prostředky, obětuje v první den svátku **ovci** nebo **býka**, z kterého se pak připraví rodinná hostina. Ve skutečnosti se ale celá obětina nebo její velká část rozdává potřebným.

Obřízka jako rodinná událost

Pro provedení obřízky (*sünnet*) není stanoven přesný věk, tradičně bývají chlapci obřezáni předtím, než dosáhnou dvanácti let, většinou pak mezi **čtvrtým až šestým rokem**.

Chlapec se pro tuto příležitost oblékne jako princ, nebo jiná postava ztělesňující mužnost a odříká **modlitby v mešitě**. Zákrok provede obřezávač v domácím prostředí za přítomnosti všech mužských členů rodiny. Následuje oslava na počest obřezaného chlapce odpočívajícího mezi svými blízkými, kteří ho podarují drobnými dárky.

Obřízka je nejen náboženský svátek, ale také **iniciační rituál**. Chlapec totiž definitivně opouští svět žen a vstupuje do světa mužů. Dnes se obřízka čím dál častěji provádí hned po narození a oslavy jsou odloženy na později.

Obr. (str. 23): Imám pronáší svá páteční kázání z kazatelny (minbar).

EKONOMIKA

Měnící se ekonomika

Turečtí vládní činitelé se chystají reformovat hospodářství, ve kterém už dlouho převládá ekonomický protekcionismus. Ultraliberální politika nese ovoce, přestože naráží na tichou nespokojenost obyvatelstva, která pramení především z oslabení střední třídy, malých příjmů a míry nejistoty na pracovním trhu. Hrubý národní produkt (HNP) ale neustále roste, i když je stále nižší než v zemích Evropské unie – turecký HNP ročně vzroste v průměru o 6 %, v roce 2004 dosáhl 10 %. Turecko se také otevřelo zahraničnímu trhu, staví dálnice, přehrady, letiště a mosty a chtělo by vybudovat ropovod, kterým by přivádělo černé zlato z oblasti Kaspického moře do Ceyhanu (poblíž Adany). Případná stavba ropovodů a plynovodů by totiž státu přinesla nesčetné výhody. V roce 2001 nicméně kvůli bankovní krizi narostl zahraniční dluh a zvýšila se míra nezaměstnanosti (na 11 % aktivní populace). Skutečnost, že šedá ekonomika tvoří podle odhadů 30 až 40 % HDP, mluví sama za sebe: aby lidé dokázali čelit poklesu kupní síly, často si najdou dvě zaměstnání. V roce 1999 byl zahájen plán na potírání inflace, ale už v roce 2001 byl ukončen na základě zásahu Mezinárodního měnového fondu (od července 2003 do července 2004 klesla inflace o 9,57 %). Tato intervence také spustila privatizaci, jež se dotkla v první řadě tureckých bank a sdělovacích prostředků.

Obilnice Blízkého východu

Obilí se pěstuje na více než polovině z 200 tisíc km² obdělávané půdy, hlavně na **anatolské náhorní plošině**. Turecko je sedmým největším producentem obilnin, v porovnání s Evropou se nachází hned za Francií. V současnosti se země rozvíjí v přímořských oblastech, tam kde vládne mírné podnebí. Soustředí se také na výnosnější zemědělská odvětví, jako je produkce suchých plodů (tzn. fíky, lískové oříšky, pistácie a proslulé rozinky z Izmiru), pěstování ovoce (např. pomeranče, meruňky, jablka) a také produkce cukrové řepy, čaje a bavlny. Důležitou složkou zemědělství je také chov ovcí, země *kebabu* je pátým největším producentem na světě v této oblasti.

Průmysl, energie, turismus

Průmyslová výroba představuje 84 % z celkového vývozu. Stěžejním pilířem turecké ekonomiky je automobilové a textilní odvětví (i přes silnou konkurenci oděvního průmyslu

v jihovýchodní Asii). Výnosná je také produkce rukodělných výrobků, metalurgie a výroba cementu.

Od osmdesátých let měly jednotlivé vlády v úmyslu rozvinout hydroelektrický potenciál na východě Anatólie. Turecko bývá považováno za zásobník vody na Blízkém východě, na řekách Eufrat a Tigris postavilo 22 přehradních nádrží, které měly zemi zajistit energetickou nezávislost a přeměnit tuto oblast na „sýpku“ Turecka. Důležitým milníkem tohoto projektu bylo napuštění nádrže Atatürk, která se stala pátou největší přehradou na světě. To všechno se děje k velké nelibosti Sýrie a Iráku, které podezírají Turecko z toho, že se snaží přivlastnit si „modré zlato“ a na základě vodohospodářské situace ovládat dění v regionu.

Turizmus a finance Turků žijících v emigraci představují pro Turecko zásadní příjem v cizí měně. V roce 2003 navštívilo Turecko dokonce **čtrnáct milionů cizinců**. Svou zemi a její kulturní dědictví začali objevovat i samotní Turci (před rokem 2000 se tuzemská turistika v Turecku v podstatě neobjevovala). V současnosti je mezi cestovateli velmi oblíbený hlavně jihovýchod země, zatímco střední Asie zůstává ekonomicky stále pozadu.

Honba za lepším životem

V roce 1935 mělo Turecko 16 milionů obyvatel, v roce 1970 už jich bylo 35 milionů a v roce 2004 se počet obyvatelstva zvýšil na přibližně 71 milionů. Od té doby se nárůst populace pohybuje okolo 1,6 % za rok. Musíme si však uvědomit, že turecké obyvatelstvo je velmi mladé (průměrný věk je 22 let). Ovšem už teď lze říct, že Turecko je jednou z nejzalidněnějších zemí Evropy. Počet obyvatelstva se pro území velké jako Francie a Velká Británie dohromady nezdá být zas tak vysoký, nicméně demografické rozložení je v Turecku skutečně nerovnoměrné. Ve střední Anatólii a na jihovýchodě země proběhla mechanizace zemědělství, chybělo dostatečné pracovní uplatnění a byla zde vysoká míra porodnosti, proto místní obyvatelé ze znevýhodněných oblastí začali odcházet za příznivějšími podmínkami, tedy do velkých měst na západě země a na pobřeží Středozemního moře. Nakonec se odliv na západ zvolnil, situace na jihovýchodě se uklidnila a venkov se začíná opět zalidňovat.

Přitažlivá síla měst

Ve městech žije více než 60 % populace. Města Izmir a především Istanbul, zásadní ekonomická centra Turecka, slouží jako útočiště. Oficiální počet obyvatel Istanbulu se od 80. a 90. let ztrojnásobil na 16 milionů, což přineslo nevyhnutelné problémy s bydlením. V Adaně, nacházející se nedaleko východních regionů, ve kterých dlouhodobě vládne

nezaměstnanost, je situace ještě znepokojivější. Takřka ze dne na den zde byly na městských pozemcích na černo postaveny chudinské betonové čtvrti zvané *gecekond*. Toto čtvrté největší město Turecka je těmito slumy obklopeno a dál se rozrůstá závratnou rychlostí o 6 % rozlohy ročně.

Ti z Německa

S nadějí na společenský vzestup se někteří Turci rozhodli odejít do ciziny. Odešli v roce 1960 a dnes jich je v Evropě více než tři miliony (z toho dva miliony jsou v Německu). Když přijedou na dovolenou do Turecka, říká se jim *almanlı* (ti z Německa). A vůbec nezáleží na tom, že velkým autem symbolizujícím úspěch přijeli třeba z Belgie, z Nizozemí, z Francie nebo z některé ze zemí v Zálivu. V případě vstupu Turecka do EU by hlavní nevýhodou pro Evropu byla zcela jistě imigrace – podle odborníků by se mohlo jednat až o 15 milionů Turků, kteří by se rádi usadili v evropských státech.

Doprovodné texty k oddílu EKONOMIKA (str. 31-32):

Kolébka zemědělství

Kolébkou zemědělství se stává jihovýchod Turecka v období zhruba před jedenácti tisíci lety. V Evropě se půda začala obdělávat až o tři tisíce let později. Na „**úrodném půlměsíci**“, jak se také někdy říká oblasti Blízkého východu, byli lovci a sběrači postupně nahrazeni prvními rolníky, pěstujícími obilí a luštěniny. V roce 1997 provedli evropští biologové analýzu genetického otisku **250 rostlin příbuzných divoké pšenici** a odhalili, že původní odrůda dnešní pšenice rostla na svazích **hor Karacadağ** jižně od Diyarbakıru. Pro archeology to nicméně nebylo žádné překvapení, v tomto regionu byla už dávno nalezena semena vyšlechtěné pšenice, stará minimálně 9 tisíc let.

Země se zatřásla (štítek: **Katastrofa)**

Zemětřesení, ke kterým nečekaně došlo 17. srpna a 12. listopadu 1999 v Marmarském moři, skončila nezanedbatelnými materiálními škodami a ztrátami na životech (podle oficiálních zdrojů se jednalo o 18 tisíc mrtvých v srpnu a o tisíc obětí v listopadu). Některá turecká sdružení ale ničivý dopad této tragédie zpochybňují. Zemětřesení mimo jiné zasáhlo také záliv u města Izmit, což je průmyslová zóna, kde se soustřeďuje 45 % turecké výroby (např. těžký průmysl, oděvní průmysl, chemický průmysl, výroba automobilů a ropné rafinerie). Turecko se z 91 % celkové rozlohy nachází v seismicky aktivních oblastech, je tedy obzvlášť

v ohrožení. Přesto dosud nebylo přijato žádné významnější opatření, aby se těmto katastrofám dalo předcházet. V epicentru zemětřesení na Severoanatolském zlomu by se jednou mohl také ocitnout dokonce i Istanbul, o který se opírá turecká ekonomika.

Obr. (str. 29): Istanbulské mosty klenoucí se nad Bosporem usnadňují dopravu mezi evropskou a asijskou částí města.

Obr. (str. 30): Na anatolské náhorní plošině se rozprostírá travnatá step. Pšenice a jiné obilniny dokážou odolat i nepříznivým klimatickým podmínkám.

Komentář

1 Překladatelská analýza originálu

V této části jsem se rozhodla čerpat z modelu Christiane Nordové², podle kterého nejprve stanovím vnětextové a vnitřtextové faktory a zjistím tak komunikační funkci výchozího textu. Na základě vnětextových faktorů pak určím dominantní funkce v textu podle Jakobsona³. V komentáři budu uvádět příklady z výchozího textu (O: číslo stránky) a z překladu (P: číslo stránky).

1.1 Vnětextové faktory

1.1.1 Autor

Autorkou výchozího textu je Astrid Lorberová, francouzská cestovatelka a odbornice na Blízký východ. Můžeme se o ní dočíst pouze na pár internetových stránkách věnujících se cestování a knižním publikacím⁴. Podle nich také vystudovala humanitní studia se zaměřením na média. Tyto údaje musíme nicméně s ohledem na nedostatek ověřených zdrojů brát s rezervou, bohužel ani v samotném turistickém průvodci o ní žádná informace uvedena není. Na základě dlouholetých zkušeností ze svých cest začala psát pro nakladatelství Hachette turistické průvodce o Turecku a Íránu. Zde je nutné zdůraznit, že autorka má podle všeho k těmto zemím velmi blízký vztah, v textu se tedy mohou objevit tendence k subjektivizaci faktů. V tomto literárním útvaru to však není příliš závažné vzhledem k jeho účelu, který zmíníme v následujícím oddílu.

1.1.2 Autorský záměr

Výchozí text je součástí turistického průvodce, záměrem autora je tedy podat informace tak, aby byly pro adresáta srozumitelné a aby v něm vzbudily chuť po dalším poznávání dané

² NORD, Christiane. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: Rodopi. 1991. s. 35-140.

³ JAKOBSON, Roman. Lingvistika a poetika. In *Poetická funkce*. Jinočany: H & H. 1995. s. 73-85.

⁴ viz zde URL: <<http://www.intermedes.com/voyages/conferenciers/astrid-lorber>> [citováno 16. května 2015]

URL: <<http://www.babelio.com/auteur/Astrid-Lorber/67130>> [citováno 16. května 2015]

země. V našem případě se jedná o úvodní část průvodce, autorka se zde tedy snaží shrnout co nejvíce všeobecných informací o dějinách, náboženství, politické a ekonomické situaci v zemi. Dalo by se říct, že tato publikace je určena spíše náročnějšímu adresátovi, neboť některé části jsou překvapivě detailní (například politický vývoj země, střídání jednotlivých politických stran u moci viz pododdíl *L'impossible cohabitation* apod.). Na druhou stranu i pro běžného příjemce může být příjemné zjištění, že průvodce obsahuje pasáže téměř encyklopedického charakteru. Přestože tyto části při čtení třeba přeskočí, alespoň nezíská pocit, že byl o něco ochuzen.

Jak již bylo zmíněno výše, autorka do textu implicitně promítá svůj kladný vztah k zemi. Tato skutečnost je ovšem naprosto v souladu se záměrem přesvědčit adresáta o tom, že by se měl o danou zemi zajímat.

1.1.3 Adresát

Adresátem je každý člověk, který se o Turecko nějakým způsobem zajímá, např. se ho chystá navštívit, nebo se v něm právě nachází. Během procesu překládání je ale nutné zohlednit, že výchozí text cílí primárně na francouzského adresáta. Z tohoto důvodu se v textu objevují místa, kde se autorka snaží adresátovi přiblížit konkrétní jevy porovnáním s Francií (např. „[...] *est l'extrême variété des types physiques, une diversité comparable à celle de la France.*“ (O: 13)). V originálu se také nacházejí pasáže komentující turecko-francouzské vztahy (např. „*En 2001, la France a officiellement reconnu le génocide arménien de 1915.*“ (O: 13)). Více o tomto překladatelském problému pojednám dále. Překladatel musí vzít také v úvahu, že český adresát může mít jiné presupozice a odlišný stupeň znalostí než francouzský příjemce. Dá se ovšem předpokládat, že v těchto dvou evropských zemích nebudou rozdíly ve znalosti Turecka a v jeho vnímání nijak propastné.

1.1.4 Médium

Výchozí text je součástí turistického průvodce „*Turquie de l'ouest et mer Noire*“, který byl vydán ve francouzském nakladatelství *Hachette*. Toto nakladatelství má už téměř dvousetletou historii a zaujímá přední místo na francouzském knižním trhu.

V sekci věnující se publikacím o cestování už řadu let vychází specializované edice turistických průvodců, např. edice *Guides Bleus Évasion*, do které spadá i tento průvodce o Turecku. Lze přepokládat, že všechny publikace vydávané pod hlavičkou nějaké knižní řady mají předem stanovenou formu. Pro adresáta majícího předchozí zkušenost s daným nakladatelstvím to má například tu výhodu, že se v turistickém průvodci lépe orientuje. Pro autora a případně pro překladatele může být forma svazující z toho důvodu, že má přesně vymezen prostor, který musí zaplnit stanovenými tématy.

Z technického hlediska se jedná o velmi praktický formát, průvodce je určen na cesty a ne do knihovny adresáta, proto jsou velmi užitečné menší rozměry a měkká vazba, vhodná pro časté listování. Snadné orientaci v průvodci napomáhá natištění štítků označujících jednotlivé oddíly do záhlaví každé dvojstrany.

1.1.5 Místo

Jak jsem již uvedla výše, kniha byla vydána ve Francii a je určena především francouzskému adresátovi, popř. příjemci z frankofonní země. Faktor místa je nicméně v daném případě komplikovanější, neboť se zde nevyskytuje pouze kultura vysílacího a přijímacího prostředí, ale i třetí kultura – kultura turecká, o které publikace pojednává. Při překladu se tedy střetávají tři kulturní prostředí. U českých turistických průvodců jde o zcela běžný fenomén, poněvadž jsou do češtiny často překládány přes angličtinu.

1.1.6 Čas

Faktor času je v tomto případě velmi významný, časový odstup mezi vydáním a překladem publikace je totiž značný a přináší s sebou mnoho překladatelských problémů. Turistický průvodce byl ve Francii vydán v roce 2004. Dnes, o jedenáct let později, je například ekonomická a politická situace naprosto jiná než tehdy. Problematické jsou také případy časové deixe (např. „*Ces dernières années, le gouvernement turc a assoupli sa politique d'assimilation [...]*“ (O: 15)). Tomuto tématu se budu podrobněji věnovat dále.

Co se týče jazykové stránky, časový odstup neměl na text takřka žádný vliv, jazyk působí stále aktuálně.

1.1.7 Funkce textu

Podle Romana Jakobsona existuje šest jazykových funkcí: referenční funkce je orientována na kontext; expresivní funkce se zaměřuje na mluvčího a na jeho postoj; *konativní* funkce se orientuje na adresáta, *fatická* funkce na kontakt, *metajazyková* na kód, *poetická* na sdělení jako takové. V tomto textu výrazně převažuje funkce referenční, neboť hlavním cílem turistického průvodce je zprostředkovat adresátovi informace o dané zemi. V menším rozsahu se zde uplatňuje také konativní funkce, neboť autorka se implicitně snaží zapůsobit na příjemce, aby začal uvažovat o návštěvě Turecka, popř. aby k němu zaujal kladný postoj (např. „*Ici, on vous offrira des douceurs, là, on n'hésitera pas à faire un détour de 10 km en voiture pour vous montrer le chemin si vous êtes égaré [...]*“ (O: 26)). Čechová (1997, s. 201) zmiňuje persvazivní funkci, která je určitou měrou přítomna ve všech komunikátech – ačkoliv se v tomto případě jedná spíše o doprovodný efekt předání informací adresátovi, pro turistické průvodce je tato funkce přesto typická. Kromě této snahy se v textu objevují konkrétní rady, jak se v Turecku chovat, kde autorka adresáta přímo oslovuje (např. „*Pendant la période de jeûne, évitez de boire ou de manger ostensiblement dans les rues des quartiers dits traditionalistes.*“ (O: 27)).

1.2 Vnitrotextové faktory

1.2.1 Téma a obsah

Část vybraná k překladu se skládá z úvodních oddílů turistického průvodce. Předkládá tedy adresátovi vybrané informace z tureckých dějin a společnosti, politiky, náboženství a ekonomiky. Jedná se tedy o polytematický text.

První oddíl – pod hlavičkou *Société* (Společnost) – se věnuje stručnému nastínění dějin, demografii, menšinám, mezinárodním vztahům, integraci do Evropy a lidským právům. Ve druhém oddílu se štítkem *Politique* (Politika) se čtenář dozví o tématech spojených s vývojem a současným stavem vnitropolitické situace, velmi detailně je popsán boj mezi politickými stranami, je zmíněna korupce a vliv turecké armády. Třetí oddíl, označený jako *Réligion* (Náboženství), seznamuje čtenáře s různými formami islámu v Turecku, s islámem v turecké politice, s reformou školství dotýkající se náboženských škol a s postavením žen v rodině a ve společnosti. Je zde uveden souhrn nejvýznamnějších tureckých svátků a v souvislosti s tím také drobné rady turistovi, jak se chovat za určitých situací. Ve čtvrtém oddílu se štítkem

Économie (Ekonomika) je hlavním tématem ekonomická situace Turecka, čtenář se dozví o tureckém průmyslu, zemědělství, energetice, popř. dalších ekonomických sektorech. Dalšími tématy jsou vnitřní migrace obyvatelstva a dopad přírodních katastrof.

Témata v jednotlivých oddílech jsou částečně doplněna obrazovým materiálem, jehož funkce je někdy spíše podružná, spočívající v oživení textu fotografií, někdy ovšem přináší čtenáři novou informaci (např. *C'est de la chaire (minbar) que l'imam prononce ses sermons du vendredi* (O: 23)).

1.2.2 Presupozice adresáta

Autorka se snaží podat čtivým způsobem informace o zemi, kterou adresát pravděpodobně zatím příliš nezná. Ačkoliv se v textu mluví například o různých historických událostech, od příjemce se nevyžaduje hlubší znalost souvislostí. Reálie jsou vysvětleny buď přímo v hlavním textu, nebo v textech vedlejších. Domnívám se, že rozdíly mezi presupozicemi francouzského a českého adresáta budou minimální. Ve výchozím textu se samozřejmě nachází pár míst, které bude pro českého čtenáře nutné upravit (např. pododdíl *Pour ou contre l'adhésion* (O: 16), který začíná popisem situace na francouzské politické scéně a zmiňuje francouzského politika Alaina Juppého).

1.2.3 Výstavba textu

Z hlediska slohotvorných postupů je nejvíce zastoupen výkladový slohový postup, který směřuje k zachycení vnitřních souvislostí sdělovaných faktů. K zachycení těchto komplikovaných vztahů využívá poměrně složitější větnou stavbu (Čechová, 1997, s. 67). Výkladový slohový postup je charakteristický pro texty v odborném stylu, v případě analyzovaného textu se konkrétně jedná o styl populárně naučný. Jak píše Čechová (1997, s. 162), pro tento styl je typické omezení terminologie na nezbytnou míru, větší šíře vyjádření a doplňování textu vedlejšími informacemi, například zapojením vyprávění do textu (např. odstavec „*Une minute pour la vérité*“ (O: 21), kde je příjemce pomocí dynamizujícího

přítomného času vtažen přímo do děje)). Podle Čechové může být v tomto žánru vyjadřování hovorovější⁵.

Autorka pracuje se slovesnými časy, střídavě používá minulý, přítomný a budoucí čas v závislosti na tom, zda podává historický výklad, nebo popisuje současnou situaci a případný vývoj v Turecku.

Vzhledem k výše zmíněné polytematičnosti je text bohatě členěn v horizontální linii.⁶ Vybraná část je rozdělena do čtyř hlavních oddílů, tematicky označených v záhlaví. Tato témata jsou dále členěna do pododdílů, věnujících se konkrétní problematice. Tyto pododdíly jsou dále sestaveny z kratších úseků, které jsou uvozeny podtrženým nadpisem.

Kromě tohoto tříступňového horizontálního členění je text členěn i vertikálně. Vyskytuje se zde poměrně hodně doprovodných textů buď ve formě petitových pasáží ve spodní části stran, nebo v rámečcích s konkrétním štítkem. V rámci celého textu lze narazit na pojmy vyvedené tučným písmem, které podobně jako četné nadpisy a různě odlišené mezititulky usnadňují čtenáři orientaci v knize. Podobným usnadňujícím prostředkem jsou odkazy obracející se dovnitř samotného textu, v originálu autorka často pomocí závorek v kurzivě odkazuje na jiné stránky publikace a doprovodné texty. Kurzivou jsou rovněž vyznačeny popisky k obrazové příloze.⁷

1.2.4 Lexikum

Jedná se o populárně naučný text, mísí se v něm tedy prvky odborného stylu s užitím hovorovějších výrazů (např. „*Il se nourrit d'anchois et se conduit d'une manière farfelue.*“ (O: 14)), výrazů s přeneseným významem (např. „*L'État montré du doigt*“ (O: 21)) nebo obrazných vyjádření (např. „*Le bras de fer avec l'armée [...] ne faisait que commencer.*“ (O: 25) nebo „*La Turquie est loin d'être considérée comme un eldorado [...].*“ (O: 14)). Příklady odborných termínů z jednotlivých sémantických polí uvádím níže:

⁵ Z tohoto důvodu jsem pro překlad výrazu „*un short*“ (O: 26) zvolila hovorové slovo „*kraťasy*“ (P: 26). Domnívám se, že pro potřeby turistického průvodce se jedná o adekvátní překlad.

⁶ ČECHOVÁ a kol., 1997, s. 152

⁷ tamtéž, s. 153

- **právo:** *le droit de l'homme, la liberté d'expression, le code pénal, la réforme, la laïcité,...*
- **politika:** *la Chambre des députés, les législatives, le premier ministre, le système carcéral, le parti conservateur,...*
- **mezinárodní vztahy:** *l'immigration, le traité de Lausanne, la diaspora, l'intégrité territoriale, l'adhésion,...*
- **ekonomika:** *le taux de chômage, l'économie parallèle, le PIB, la pouvoir d'achat, l'inflation,...*
 - **průmysl:** *l'exportation, la sidérurgie, la cimenterie,...*
 - **energetika:** *le potentiel hydroélectrique, l'indépendance énergétique,...*
 - **zemědělství:** *la terre cultivée, la production céréalière, la mécanisation, le producteur d'ovin, la semence,...*
 - **stavebnictví:** *le parpaing, le pipe-line, l'oléoduc, le barrage,...*
- **geografie:** *la faille nord-anatolienne, la région littorale, le climat tempéré, la pente, la chaîne du Taurus,...*
- **náboženství:** *l'islam sunnite, le Prophète, le monothéisme, les Écritures, le Jour du Jugement dernier,...*

1.2.5 Syntax

Francouzská syntax se liší od české častěji používáním některých interpunkčních znamének (dvojteček a středníků) a využíváním polovětných a přístavkových konstrukcí. V textu se tedy vyskytují spíše delší souvětí a hromadění reálií, což také odpovídá autorskému záměru podat co nejvíce informací na malém prostoru. Příkladem by mohlo být souvětí:

„L'époque ottomane eut recours au système des devşirme (ramassage), consistant à recruter des enfants au sein des familles chrétiennes de l'Empire, puis à les islamiser dans des écoles spéciales avant de leur confier des postes dans l'administration.“ (O: 25)

Z povahy textu vychází časté užití výčtů (v ukázce lze mj. ve velkém množství pozorovat výše zmíněná interpunkční znaménka a také používání parenteze):

„Le un : Dieu. Le trois : Dieu, Ali et Mahomet. Le cinq : Mahomet, Fatima (sa fille), Ali (son gendre), Hassan et Hussein (ses petits-fils). Le sept : le visage humain (la première sourate du Coran comporte sept versets ; les sept dormants d'Éphèse...). [...]“ (O: 26)

1.2.6 Suprasegmentální prvky

Jak jsem již zmínila v předchozích oddílech, výchozí text je doplněn fotografiemi s popisky, dále je členěn na hlavní text a doprovodné texty, které jsou od něj vizuálně odděleny. Pro lepší přehlednost se tyto vedlejší informace nacházejí buď v barevných rámečcích, které jsou označeny štítkem s klíčovým slovem, nebo v dolní části stránek pod tečkovanou čarou. Jednotlivé informační úseky jsou vždy zakončeny černým puntíkem – podobným způsobem jsou běžně značeny publicistické texty (např. články v novinách), se kterými má pravděpodobně každý zkušenost, proto je tento neverbální prvek velmi funkční. Čtenář se může také lépe orientovat podle graficky odlišených nadpisů (různá velikost, podtržení), tučného písma či kurzivy v textu. Na některých místech autorka použila uvozovky, často používá závorčky s doplněním informace.

1.2.7 Intertextovost

Ve výchozím textu se intertextovost příliš neobjevuje, nicméně pro úplnost zmíním výjimečný případ, kdy jsou v textu použity verše básníka Ziyi Gökälpa: „*Minarety jsou naše bajonety, kopule naše přilby, mešity jsou naše kasárna, věřící naši vojáci!*“ (P: 18).

1.2.8 Metoda překladu

Při překladu výchozího textu jsem byla konfrontována s problematikou volnosti a věrnosti překladu, jak ji definuje Jiří Levý (Umění překladu, 1963, s. 52). V rámci věrnosti jsem se snažila o reprodukci všech informací a o zachování stylu výchozího textu a slohových postupů (v tomto případě se jedná především o výkladový postup). Volnější překlad jsem zvolila v následujících situacích:

- a) Pokud jsem ze své pozice turkoložky uznala za vhodné přiblížit nebo vysvětlit českému adresátovi některé reálie, např.:

„[...] le démantèlement du Hizbullah (Parti de Dieu) [...] cautionnée un temps par les services de sécurités turcs.“ (O: 15)

„[...] státní bezpečnostní složky zlikvidovaly **turecký Hizballáh (Stranu Boží)** [...].“ (P: 9, 10).⁸

„L'époque ottomane eut recours au **système des devşirme (ramassage)**, consistant à recruter des enfants au sein des familles chrétiennes de l'Empire, puis à les islamiser dans des écoles spéciales avant de leur confier des postes dans l'administration.“ (O: 25)

„Za Osmanské říše byl zaveden **systém devşirme (doslova „sběr formou odvodu“**, **známo také pod pojmem „daň v krvi“**), který spočíval v odvádění dětí křesťanů z celé říše a jejich posláni do speciálních škol, kde byly daleko od svých rodin islamizovány.“ (P: 24)

- b) V případě, že by přenesení syntaktické stavby do cílového jazyka bylo stylisticky neúnosné – např.:

„Ici, on vous offrira des douceurs, là, on n'hésitera pas à faire un détour de 10 km en voiture pour vous montrer le chemin si vous vous êtes égaré, là, encore, on vous offrira un verre de thé, un repas, parfois même le gîte.“ (O: 26)

„Jednou vám dají ochutnat sladkosti, jindy vám nabídnou čaj, jídlo či dokonce nocleh. A pokud jste zabloudili, neváhají si zajet třeba deset kilometrů, aby vám ukázali správnou cestu.“ (P: 25)

Dá se tedy říct, že jsem se snažila spíše o překlad věrnější. K volnému překladu jsem se uchýlila pouze v případě, kdy by přílišná věrnost zkreslila příjemci správné porozumění a poškodila konečnou podobu překladu.

⁸ V tomto konkrétním případě by mohlo dojít k záměně tohoto kurdského sunnitského hnutí s libanonskou šíitskou organizací Hizballáh.

Brala jsem také v úvahu funkční ekvivalenci podle Antona Popoviče (Originál-Preklad, 1983, s. 189), tedy různorodost prvků jazyka originálu a jazyka překladu. Ján Vilikovský (Překlad jako tvorba, 2002, s. 21) pak zdůrazňuje, že úkolem překladu není reprodukovat jednotlivé jazykové prostředky, ale s ohledem na celek přenést funkci výchozího textu do textu cílového.

Veškeré termíny jsem si ověřovala v sekundární turkologické literatuře (viz Bibliografie), jazykové problémy jsem řešila pomocí výkladových a překladových slovníků v knižní i internetové podobě. Využila jsem také Internetovou jazykovou příručku⁹ a modul KonText v Českém národním korpusu¹⁰. Některé skutečnosti jsem konzultovala s francouzskými a tureckými rodilými mluvčími.

⁹ URL: < <http://prirucka.ujc.cas.cz/> > [citováno 16. května 2015]

¹⁰ URL: < https://kontext.korpus.cz/first_form?corpname=omezeni/syn2010/ > [citováno 16. května 2015]

2 Překladatelské problémy

Levý (1963, s. 25) chápe překlad jako třífázový proces, spočívající v pochopení předlohy, interpretace předlohy a přestylizování předlohy – postupovala jsem tedy podle tohoto schématu, nejprve jsem text analyzovala a případné nejasnosti ověřila u odborníků. V tomto oddílu se budu věnovat překladatelským problémům, na které jsem během těchto tří fází narazila.

2.1 Čas

Jako největší problém výchozího textu se ukázala jeho zastaralost. Turistické průvodce jsou určeny k bezprostřednímu použití a nemají trvalou platnost. Musí být často aktualizovány či dokonce hlouběji přepracovány vzhledem k tomu, že uvádí proměnlivé informace ze společenské, ekonomické a politické situace. Tento konkrétní průvodce byl vydán v roce 2004, proto jsem čelila dilematu, jak se k textu starému jedenáct let postavit. Téměř v každém oddílu výchozího textu jsem narazila na neaktuální informace, týkající se většinou turecké politiky či ekonomiky. Poněvadž se jedná o velké množství informací, rozhodla jsem se do výchozího textu nezasahovat, abych se od přestylizování předlohy nechtěně neposunula k vytváření nového textu. V případě knižního vydání tohoto překladu by bylo nutné domluvit se na případných změnách se zadavatelem.

Problematiku času ve výchozím textu bych rozdělila do více kategorií:

- a) zastaralost číselných údajů
- b) změna reálií
- c) absence informace o současném vývoji.

Zastaralé číselné údaje jsou uvedeny v oddílu *Společnost*, v části *Menšiny na ústupu*. Zde by bylo nutné dohledat aktuální demografický stav v zemi a celou tuto část důkladně přepracovat. V rámci ověřování informací jsem se pokusila dohledat současná čísla, ale narazila jsem na fakt, že Turecko nevede vyjma počtu Kurdů žádné záznamy o počtech příslušníků jednotlivých menšin. Podle údajů na webových stránkách Tureckého statistického úřadu proběhlo poslední sčítání obyvatelstva v roce 2000, ale ani v tomto případě nebyly zjišťovány stavy minorit. Existují různé odhady zahraničních institucí, ale ty se od sebe

značně liší, proto je nelze považovat za vypovídající.¹¹ Zajímavou otázkou by tedy bylo, odkud tyto údaje ohledně demografické situace v Turecku čerpala samotná autorka. Pokud by měl být překlad aktualizován, bylo by pravděpodobně nutné kontaktovat nakladatelství Hachette, popř. Astrid Lorberovou, a tento původní zdroj zjistit. V této části by bylo také kromě uvedených menšin nezbytné zmínit syrské uprchlíky, jejichž počet v Turecku je vzhledem k aktuální situaci na Blízkém východě nezanedbatelný. Další zastaralé číselné údaje se týkají např. průměrného měsíčního platu, údajů ohledně turecké diaspory, ročního přírůstku obyvatelstva a ekonomických údajů (HNP, HDP).

Problematickým bodem byla také změna reálií, v první řadě reálií politických. Průvodce pochází z doby, kdy byl Recep Tayyip Erdoğan čerstvě ve funkci předsedy vlády. V aktualizovaném překladu určenému k vydání by bylo vhodné doplnit, že v tomto úřadu setrval až do roku 2014, kdy byl zvolen prezidentem (např. v části *Konzervativci u moci* (P: 17)). Také by bylo potřeba upravit pasáže věnující se reformám, které Erdoğan zamýšlel prosadit (např. v části *Reforma školství* (P: 24) nebo v části *Bouřlivé politické dění* (P: 15) – údaje ohledně prezidentského mandátu dnes už neplatí: prezident je volen na pět let atd.). Kromě politických změn bych měla zmínit i další významné fakty, např. informaci o stavbě ropovodů a plynovodů (část *Měníci se ekonomika* (P: 27)) – v tomto konkrétním případě se pravděpodobně jedná o ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan, který funguje od roku 2006 a nepochybně už Turecku nesčetné výhody přináší. Situace se změnila také v souvislosti s evropskou politikou (viz část *Pro vstup nebo proti vstupu* (P: 14)). Nad otázkou, zda je Evropa připojení Turecka stále nakloněna, by se dalo polemizovat.

Příjemci by v přeloženém průvodci pravděpodobně také chyběla informace o vývoji událostí a současné situaci v regionu, která je pro turistu důležitá z bezpečnostního hlediska. Ve výchozím textu se vyskytlo hodnocení situace v jihovýchodní Anatólii (v závěru části *Práva menšin* (P: 10)), což dnes už samozřejmě neplatí. V sousedních státech probíhají krvavé boje s Islámským státem a přes turecké hranice nepřetržitě proudí uprchlíci a nelegální imigranti. Vývoj se změnil také v souvislosti s kurdskou menšinou (viz *Kurdský problém* (P: 9), na tomto místě by mohla být doplněna informace o dalším kladném vývoji.

¹¹ Například na některých internetových stránkách arménské diaspory je uvedeno, že v Turecku žijí v současnosti dokonce dva miliony Arménů. Ve výchozím textu autorka uvádí 45 000 Arménů. Jakkoliv se jedná o text zastaralý, takový nárůst je za jedenáct let nepravděpodobný.

Jak jsem již zmínila výše, vzhledem k četnosti neaktuálních údajů, jsem se do textu rozhodla příliš nezasahovat. Výjimkou byly případy, kdy se nejednalo o zásadní změnu údaje, ale pouze o drobnou úpravu, která text nedeformovala. Na některých místech jsem například převedla informaci do minulého času (např. „*Turecký televizní kanál TRT vysílal od roku 2004 každý den jedno vysílání v jazyce některé menšiny [...]*“ (P: 10)) nebo jsem explicitovala daný časový údaj (např. „*Od devadesátých let turecká vláda zmírňovala asimilační politiku [...]*“ (P: 10)).

2.2 Místo

Už při překladatelské analýze bylo očividné, že se do textu o Turecku promítá i jiná kultura. Výchozí text je napsán francouzskou autorkou a je primárně určen francouzskému příjemci. Překlad je tedy samozřejmě nutné upravit pro potřeby českého adresáta. Konkrétně se jednalo o pět míst, ke každému jsem přistupovala individuálně. V některých případech bylo možné informaci vynechat, aniž by byl příjemce poškozen (např. úvodní věta směřována na francouzského příjemce v části *Pro vstup nebo proti vstupu* (O: 16) – pro českého příjemce by informace z francouzské politiky neměla význam). Jinde jsem musela pasáž přepracovat a doplnit informaci z českého prostředí, aby bylo dosaženo autorského záměru podat příjemci srozumitelnou informaci – např.:

„*En 2001, la France a officiellement reconnu le génocide arménien de 1915.*“ (O: 13)

„*V roce 1915 došlo k masakrům na arménském obyvatelstvu, což část světa (především západní Evropa v čele s Francií) oficiálně uznala za genocidu, Česká republika nicméně zatím toto stanovisko nezaujala.*“ (P: 13)

Někde jsem francouzský prvek v překladu s mírnou úpravou ponechala, například v části *Různé tváře turecké ženy* (P: 22), kde porovnání s Francií – všeobecně známou jako kolébka lidských práv a svobod – působí na českého čtenáře podobně jako na toho francouzského:

„*Elle est, dans les textes, l'égale de l'homme et jouit du droit de vote et d'éligibilité depuis 1934 (quatorze ans avant les femmes françaises).*“ (O: 28)

„*Podle zákona je žena rovna muži, od roku 1934 má aktivní i pasivní volební právo (to je například o čtrnáct let dříve, než tato práva získaly Francouzky).*“ (P: 22)

2.3 Chyby ve výchozím textu

V originálu jsem narazila na pár překlepů, věcných chyb a nepřesností. Překlepy se objevily v následujících případech:

„*L'armée vieillait au grain!*“ (O: 25): – správně: *veillait*

„[...] *au système des devisme (ramassage)* [...]“ (O:25) – správným termínem je *devşirme*.

Z věcných chyb je nutné upozornit na špatně uvedený rok vstupu Turecka do Rady Evropy (O: 12). Tato instituce vznikla až v roce 1949 – a ve stejném roce do ní vstoupilo Turecko. Možná se v tomto případě také jedná o překlep, nicméně jedná se o poměrně významnou chybu. V překladu jsem tedy údaj opravila.

Z hlediska nepřesností lze uvést příklad ze strany 30 originálu, kdy autorka zmiňuje „*les fameux raisins secs de Smyrne*“. Smyrna skutečně existuje, ale pouze jako řecké označení pro turecké město Izmir. V této oblasti nejsem odborníkem, připouštím tedy možnost, že pro francouzského příjemce jde o známý pojem. V českém překladu jsem ale zvolila aktuální název města, poněvadž se mi zdá pro českého adresáta (a především pro mladší generace) méně matoucí a případně lépe dohledatelný (např. na mapě Turecka).

Jinak jsem žádné chyby zásadního charakteru ve výchozím textu neobjevila.

2.4 Lexikální problémy

Jelikož se jedná o polytematický populárně naučný text, je nutné počítat s termíny z mnoha oblastí. V některých případech bylo možné termíny přeložit do češtiny a v textu ponechat (např. termín *la laïcité* (O: 23) odpovídá českému termínu *sekularismus*¹²). Vyskytly se ale také situace, kdy jsem použití termínu v češtině vyhodnotila jako násilné, ztěžující adresátovi porozumění. Proto jsem se rozhodla tato místa přeložit srozumitelnějším opisem, např.:

„[...] *la quasi-totalité des habitants de l'Asie Mineure étant issus d'un vaste processus d'acculturation.*“ (O: 15)

„[...] *téměř všichni obyvatelé Malé Asie totiž vzešli z prostředí, kde probíhá rozsáhlý proces přizpůsobování se většinové kultuře.*“ (P: 11)

¹²URL: < <http://www.cnrtl.fr/definition/laicit%C3%A9> > [citováno 16. května 2015].

Podobnou strategii jsem zaujala i v části věnující se reformě tureckého školství, kde se ve výchozím textu objevil termín *le collège* (O: 26). České vzdělávání je ovšem strukturováno jinak, než to francouzské (respektive turecké), proto bylo nutné termín zasadit do českého kontextu a příjemci ho dovysvětlit:

„*Cette mesure s'est soldée par la fermeture des collèges d'enseignement technique ou spécifique.*“ (O: 26)

„*Následkem toho byly zrušeny nižší střední školy s odborným zaměřením (pro děti ve věku 11-15 let), [...].*“ (P: 25)

V textu se vyskytly také specifické termíny z kulturního a náboženského kontextu, ke kterým jsem při překladu přistupovala individuálně s ohledem na českého adresáta, např.:

<i>le génocide</i> (O: 13) masakry (P: 14)
<i>les alevis</i> (O: 24) alevité (P: 21) ¹³
<i>l'antique religion des Mèdes</i> (O: 24) mazdaismus (P: 21) ¹⁴
<i>séjour de Mahomet chez les Quarante</i> (O: 26) Mohamedova rozprava se čtyřiceti svatými v Jeruzalémě (P: 26)
<i>neuvième mois lunaire de l'année hégirienne</i> (O: 27) devátý měsíc lunárního roku, tzv. hidžry (P: 26)

Ohledně obrazných vyjádření a přenesených významů se nevyskytly významnější komplikace, neboť si v těchto případech francouzština čeština víceméně odpovídaly, např.

<i>le bouc émissaire</i> (O: 21) obětní beránek (P: 10)
<i>les mosqueés poussent comme des champignons</i> (O: 23) mešity rostou jako houby po dešti (P: 13)

¹³ V překladu explicitování v kontrastu s alevíjci.

¹⁴ V překladu termín explicitován jako „předchůdce zoroastrismus“, který je možná českému příjemci známější.

2.5 Propria

Ve výchozím textu se objevily názvy některých státních útvarů, politických stran, institucí a mezinárodních smluv. Všechny názvy jsem se pokusila ověřit v odborné literatuře a s pomocí internetu, nicméně v některých případech nebylo možné dohledat český překlad, protože zatím neexistuje (to se týká především tureckých institucí). Tato místa jsem tedy přeložila sama s ohledem na český kontext a českého příjemce, např.:

le Conseil de l'enseignement (O: 18) *Rada pro vzdělávání* (P: 13)

la Haute Autorité de l'audiovisuel (O: 18) *Vysoký úřad pro televizní a rozhlasové vysílání* (P: 13)

Ženská příjmení jsem vzhledem k současné konvenci přechylovala, zabránila jsem tak navíc špatnému porozumění čtenáře, který by se v konfrontaci s jemu naprosto cizím tureckým jménem mohl na některých místech domnívat, že se jedná o muže, např.:

chef de file du parti de Tansu Çiller (O: 21) *šéf strany Tansu Çillerové* (P: 16)

Geografických názvů se v textu příliš neobjevilo. Pokud jsem však přesto na takovou realii narazila, ověřila jsem si její překlad jako u předchozích překladatelských problémů, např.:

la faille nord-anatolienne (O: 31) *Severoanatolský zlom* (P:30)

2.6 Typografie

Mezi hlavní grafické prostředky patří ve výchozím textu různá velikost písma. Tímto tématem se zabývám výše v části věnující se horizontálnímu členění textu. Doplňující informace se nacházejí v petitových pasážích, vyvedeny bezpatkovým písmem (stejně jako texty v rámečcích). V překladu jsem zvolila jednotnou velikost písma pro hlavní i vedlejší text, případná grafická úprava by záležela na výsledném formátu publikace, který si volí zadavatel. Autorka dále používá kurzívy pro závorky, které odkazují na jiné stránky, rámečky s vedlejšími informacemi a pro popisky obrázků. Využívá také tučné písmo pro zvýraznění nadpisů, důležitých osobních jmen, vlastních názvů a klíčových pojmů přímo v textu. Tyto

grafické prostředky jsem se v překladu víceméně snažila zachovat¹⁵, poněvadž jsou funkční a usnadňují příjemci orientaci v textu.

Výjimečně jsem ve výchozím textu narazila na uvozovky, které jsem v překladu ponechala, neboť mají v češtině stejnou funkci jako ve francouzštině. Např.:

*„Tato strana vznikla z islámské strany Fazilet, rozpuštěné v červnu 2001 za „**narušování sekulárního ústavního pořádku**“, v těchto volbách ovšem posbírala 34,2 % hlasů, a získala tak absolutní většinu křesel v parlamentu.“* (P: 17)

V některých pasážích jsem uvozovky ze stylistických důvodů sama přidala, ale domnívám se, že v překladu vzhledem k jeho populárně naučnému charakteru fungují a nijak ho nepoškozují.

*„Tento „**trojlístek**“ doprovázela navíc ještě prostitutka.“* (P: 16)

V textu se vyskytlo také mnoho číselných údajů. V tomto ohledu se francouzština a čeština liší, proto jsem v překladu číslice tam, kde to bylo možné, nahradila slovy.

Někdy autorka použila termíny z turečtiny, v tom případě bylo nutné zachovat pravopis a použít speciální znaky turecké abecedy, což se týká i vlastních jmen a geografických názvů. Tato písmena mají svoji důležitou funkci při výslovnosti, a přestože běžný adresát pravděpodobně nebude obeznámen s pravidly turecké fonetiky, pravopis je nutné zachovat. Jedná se především o tyto znaky: **ı, ö, ü, ğ, ş, ç.**

3 Překladatelské posuny

3.1 Intelektualizace

Levý (Umění překladu, 2012, s. 132) zmiňuje intelektualizaci v překladu, kterou dělí na tři základní typy – zlogičťování, vykládání nedořečeného a formální vyjadřování syntaktických vztahů.

Při překládání výchozího textu jsem tyto tendence sama pocítila, ve výsledku lze tedy v překladu pozorovat všechny kategorie intelektualizace. Domnívám se ovšem, že v tomto

¹⁵ Vynechány byly např. závorky s čísly stránek, které odkazovaly na text mimo překládaný úsek.

případě, kdy se nejedná o umělecký text, ale o text informativní, zlogičtění a doplnění informací adresáta nepoškodí.

Na tomto místě tedy uvedu příklady intelektualizace. Z hlediska zlogičťování a vykládání nedořečeného jsem informace na více místech upravila, aby byly českému příjemci jasnější a přístupnější, např.

„[...] 20 % de la population est composée d'alevis (alaouites), **classifiés à tort comme une branche de l'islam chiïte.**“ (O: 24)

„[...] 20 % obyvateľstva tvorí alevité, **kteří bývají často mylně zaměňováni s šiitskými alevíjci.** (P: 20)

„L'islam entend restaurer dans toute sa pureté **le message d'Abraham.**“ (O: 24)

„Ve své nejčistší podobě má islám za cíl následovat **Abrahamovo poselství o monoteismu.**“ (P: 23)

Kategorie formálního vyjadřování syntaktických vztahů spočívá v přizpůsobení překladu stylistice cílového jazyka. Z důvodu koheze a koherence jsem tedy na některých místech dlouhá souvětí rozdělila a jednotlivé výpovědi přeskupila (tomuto problému jsem se částečně věnovala v kapitole Metoda překladu, bod b) „stylisticky neúnosná stavba věty“, popř. jsem kvůli lepší návaznosti použila některá slova navíc, např.:

totiž

„Des prisonniers ont fait front contre cette modernisation, synonyme pour eux d'isolement et de répression accrus.“ (O: 17)

„Proti této modernizaci se postavili samotní trestanci, znamenala pro ně **totiž** izolaci a rostoucí represi.“ (P: 14)

tedy

„Pendant un mois, le musulman s'astreint à l'abstinence (nourriture, boisson, tabac, relations sexuelles) du lever au coucher du soleil.“ (O: 27)

*„Během ramadánu, **tedy** celého jednoho měsíce, drží každý muslim od východu do západu slunce půst (co se týče jídla, pití, kouření i sexuálních vztahů).“ (P: 25)*

Na některých místech jsem syntax upravila z toho důvodu, že by pro českého čtenáře byla informace nesrozumitelná. Tyto případy vyplývaly z odlišného používání interpunkce, jako jsou dvojtečky a středníky. Do češtiny jsem tedy informaci převedla buď jako samostatnou větu, nebo jsem ji alespoň upravila do rozvinutější podoby.

„Le sept: le visage humain (la première sourate du Coran comporte sept versets; les sept dormants d'Ephèse...).“ (O: 26)

„Číslo sedm představuje lidskou tvář (ze sedmi veršů se také skládá první súra Koránu; tato číslice se nachází i v legendě o sedmi spáčích z Efezu apod.).“ (P: 24)

4 Překladatelské postupy

V této části jsem primárně čerpala z publikace Francouzština pro pokročilé (A. Tionová, 1989, s. 284-320) a z dalších translatologických publikací (viz Bibliografie).

4.1 Transpozice

4.1.1 Transpozice slovního druhu

Tento typ transpozice spočívá ve vyjádření významu jiným slovním druhem, než jaký se nachází v originálu. Častá je ve francouzštině transpozice výchozího substantiva na adjektivum, Tionová říká, že francouzština má na rozdíl od češtiny nominální charakter (Francouzština pro pokročilé, 1989, s. 285):

la chaîne de télévision (O: 15) *televizní kanál* (P: 3)

le Conseil national de sécurité (O: 20) *Národní bezpečnostní rada* (P: 12).

Uvedu také příklad transpozice substantiva za sloveso, neboť verbální vyjádření je pro češtinu často přirozenější, než vyjádření nominální:

l'arrivée de l'AKP au pouvoir (O: 23) *AKP nastoupila k moci* (P: 13).

4.1.2 Transpozice syntaktická

V případě syntaktické transpozice větné členy mění svou funkci, např. pasivní konstrukce se změní na aktivní, větný člen ve výchozím textu je v překladu transponován do vedlejší věty apod.

„Pour limiter l'action des imam hatp et des écoles coraniques privées, le Conseil national de sécurité a fait voter en 1997 une loi qui étend la durée de scolarité obligatoire de cinq à huit ans.“ (O: 26)

„Národní bezpečnostní rada v roce 1997 prosadila zákon prodlužující povinnou školní docházku z pěti na osm let, aby omezila vliv soukromých islámských škol a imam hatipů.“ (P: 24)

4.2 Koncentrace, diluce

Při koncentraci dochází k zúžení textu, v cílovém jazyce tedy shrneme význam méně slovy, než se vyskytlo v jazyce výchozím. V češtině, pro kterou je příznačná schopnost tvořit derivací nová slova, koncentrace převažuje (Tionová, 1989, s. 296)

„*Tayyip Erdoğan envisage de proposer à l'assemblée une loi [...]*“ (O: 26)

„*Tehdejší premiér Erdoğan navrhl parlamentu zákon [...]*“ (P: 17) Při

Při diluci dochází naopak k „rozředění“ významu, kdy použijeme v cílovém jazyce k popisu skutečnosti více slov. Někdy může diluce vycházet z rozdílné struktury obou jazyků, jindy ji aplikujeme, pokud například neexistuje jednoslovný překladový ekvivalent. Důvod může být také stylistický.

„*Visages de la femme turque*“ [...]“ (O: 28) „*Různé tváře turecké ženy*“ (P: 15)

„*L'attrait des villes*“ [...]“ (O: 31) „*Přitažlivá síla měst*“ (P: 29)

4.3 Modulace

Při modulaci dochází ke změně zorného úhlu, můžeme ji využít v situaci, kdy by překladový ekvivalent byl sice správný, ale odporoval by duchu cílového jazyka.

„*Ce mythe a le mérite d'insister sur une coutume constante jusqu'à l'âge ottoman, l'exogamie, selon laquelle le mariage devait se faire hors du clan ou de la tribu.*“ (O: 12)

„*Díky této pověsti přetrvalo až do období Osmanské říše pravidlo exogamie, tedy princip uzavírání sňatků s příslušníky jiných klanů a kmenů.*“ (P: 8)

„*L'aspiration à l'indépendance de ce peuple multiséculaire d'origine indo-européenne, constitué en tribus féodales, s'est heurtée à partir du XIXe s. aux convoitises des Russes, des Ottomans et des Perses.*“ (O: 14)

„*Kurdové, prastarý indoevropský národ s feudálně-kmenovým uspořádáním usilující o nezávislost, naráželi od 19. století na lačnost Rusů, Peršanů a osmanských Turků.*“ (P: 9)

Závěr

V této práci jsem se věnovala překladu části turistického průvodce *Turquie de l'ouest et mer Noire*, konkrétně prvních čtyř oddílů – Společnost, Politika, Náboženství, Ekonomika.

Jednalo se o polytematický text populárně naučné povahy, který byl zajímavý svou strukturou a bohatý na termíny. Hlavní funkcí výchozího textu byla funkce referenční, při překladu jsem se tedy snažila do textu příliš nezasahovat, aby text působil co nejděleji. Bohužel vzhledem k mezičasové a meziprostorové dimenzi bylo některé pasáže nutné upravit – v opačném případě by byly pro příjemce nesrozumitelné. V případě knižního vydání tohoto překladu by ovšem byly nutné mnohem podstatnější změny.

Zároveň jsem se pokusila zachovat popularizační charakter textu, aby byl pro českého adresáta stejně čtivý jako výchozí text pro adresáta francouzského. Z toho důvodu jsem změnila především syntaktickou strukturu, aby odpovídala systému češtiny. V komentáři se podrobně zabývám jednotlivými strategiemi a případnými explicitacemi, které jsem při převodu do českého kontextu vyhodnotila jako nezbytné.

Domnívám se, že tato práce splnila účel, který jsem avizovala v úvodu, tedy přeložit charakteristický text pomocí překladatelských postupů a následně si vyzkoušet teoreticky okomentovat problémy, které se při překladu vyskytly. Zároveň jsem si zautomatizovala práci s překladatelskými pomůckami, k vyhledávání a ověřování informací a k řešení jazykových problémů jsem používala četné publikace i internetové nástroje, jako je např. Český národní korpus (viz Bibliografie).

Bibliografie

Primární literatura:

LORBER, Astrid, 2004. *Turquie de l'ouest et mer Noire*. Paris: Hachette. 319 s. [ISBN 9782012438743]

Sekundární literatura:

KREISER, Klaus, NEUMANN, Christoph K. a KUČERA, Petr, 2010. *Dějiny Turecka*. Překlad Petr Kučera. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. 336 s. [ISBN 978-80-7422-012-8]

Materiály z kurzů vyučovaných na Ústavu Blízkého východu a Afriky FF UK od ak. r. 2012/13 do ak. r. 2014/15.

Odborná translatologická a lingvistická literatura:

ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Vyd. 1. Praha: Institut sociálních vztahů, 1997, 282 s. [ISBN 80-85866-21-8]

GROMOVÁ, Edita. *Úvod do translatologie*. Vyd. 1. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2009, 94 s. [ISBN 978-80-8094-627-2]

JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. Jinočany: Nakladatelství H a H, 1995, 747 s. [ISBN 80-85787-83-0]

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1963, 283 s. [ISBN 22-083-63]

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012, 367 s. [ISBN 978-80-87561-15-7]

NORD, Christiane, 2005. *Text analysis in translation: theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Vyd. 2. Amsterdam: Rodopi. [ISBN 90-420-1808-9]

POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu: [aspekty textu a literárnej metakomunikácie]*. 2., preprac. a rozš. vyd. Bratislava: Tatran, 1975, 293 s.

POPOVIČ, Anton. *Originál - preklad: interpretačná terminológia*. Vyd. 1. Bratislava: Tatran, 1983, 362 s.

TIONOVÁ, Alena. *Francouzština pro pokročilé*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 375 s. [ISBN 80-04-22619-1]

VILIKOVSKÝ, Ján. *Překlad jako tvorba*. Vyd. 1. Praha: Železný, 2002, 246 s. [ISBN 80-237-3670-1]

Slovníky:

Francouzsko-český, česko-francouzský velký slovník. Vyd. 2. Brno: Lingea, 2011, 1471 s. [ISBN 978-80-87471-31-9]

Slovník českých synonym a antonym. Vyd. 2. Brno: Lingea, 2007, 573 s. [ISBN 978-80-87062-09-8]

SVOZILOVÁ, Naďa, Hana PROUZOVÁ a Anna JIRSOVÁ. *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005, 579 s. [ISBN 80-200-1310-5]

İngilizce-Türkçe/Türkçe-İngilizce Yeni Elsözlüü (RS-008). Redhouse Publications, 1996, 1300 s. [ISBN 975-8176-00-5]

Internetové zdroje:

<http://prirucka.ujc.cas.cz/>

https://kontext.korpus.cz/first_form?corpname=omezeni/syn2010

<http://www.cnrtl.fr/>

<http://slovníky.lingea.cz/francouzsko-cesky>

<http://www.larousse.fr/>

<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>

Příloha

Une nation à cheval sur l'Orient et l'Occident

À l'école, l'uniforme est obligatoire. Il gomme toutes les différences sociales et ethniques. La république laïque s'est beaucoup appuyée sur l'école pour asseoir ses fondements.

Qu'est-ce que l'identité turque, héritière d'une histoire fondée sur le métissage des races et des cultures, forgée sur une terre qui fait le trait d'union entre l'Europe et l'Asie? En instituant la République turque sur les débris de l'Empire ottoman, Atatürk avait choisi l'Europe contre l'Asie, l'Occident contre l'Orient. Membre du Conseil de l'Europe dès 1946 et de l'Otan depuis 1952, la Turquie n'a eu de cesse, depuis, de se rapprocher d'une Europe au sein de laquelle les gouvernants turcs et les partisans européens à l'adhésion aimeraient la voir jouer le rôle d'un pays « synthèse de l'Orient et de l'Occident, de l'islam et de la chrétienté ».

L'extrême diversité du peuple turc

Les Turcs évoquent parfois le souvenir de leur père, un jeune guerrier de l'Altaï qui vivait aux alentours du ^v^e s. au nord de la Chine. Laissé pour mort après un combat, il fut recueilli par une louve et vécut avec elle dans une grotte. Il en eut 10 garçons, qui se marièrent ensuite avec des femmes des environs de l'Altaï. Ainsi se propagea la « race » turque... Ce mythe a le mérite d'insister sur une coutume constante jusqu'à l'âge ottoman, l'exogamie, selon laquelle le mariage devait se faire hors du clan ou de la tribu. Associé aux vagues successives d'immigration, ce phénomène a considérablement transformé le physique du « Türk » originel, ce guerrier nomade à l'al-

lure probablement mongoloïde. Aujourd'hui, l'un des éléments les plus frappants du paysage humain est l'extrême variété des types physiques, une diversité comparable à celle de la France. Ici, les blonds aux yeux verts, descendants des anciens Kirghiz, côtoient les bruns méditerranéens ou les Turcs originaires des Balkans (près de 10 millions d'individus). Malgré ce que proclament des extrémistes comme les « Loups gris » (parti nationaliste dont le nom rappelle le mythe fondateur du pays), la nation turque, résultat d'un brassage des populations, repose avant tout sur le facteur d'unité nationale qu'est la langue turque.

Des minorités qui disparaissent

Le pays comptait 71 millions d'habitants en 2004. Outre cette majorité de Turcs (80 à 90 % de la population), la Turquie est peuplée d'ethnies (51 au total) qui témoignent de son ancienne vocation de carrefour des peuples. Toutes ces minorités ont aujourd'hui perdu l'importance qu'elles avaient au ^{xix}^e s., à l'exception des Kurdes, qui représentent 7 à 15 % de la population. Viennent

ensuite les Arabes (1,2 % de la population), dont les chrétiens jacobites (100 000 personnes environ). Les Grecs (environ 2000 personnes) ont, pour la plupart, quitté le pays en 1923, conformément aux accords du traité de Lausanne (p. 303), puis en 1965, lorsque de graves troubles ont éclaté à Chypre. Les Arméniens (environ 45 000 personnes) restés sur le territoire au lendemain du génocide de 1915 ont joué la carte de l'assimilation en turquisant leur patronyme. Les Juifs enracinés ici après leur expulsion d'Espagne en 1492 sont partis s'installer en Israël ou se sont intégrés (environ 25 000 personnes). Quant aux chrétiens catholiques descendant des Français et des Italiens, il n'en reste qu'une poignée dans les environs d'Izmir et d'Adana.

En fait, le visage actuel du pays résulte d'une progressive « turquisation » initiée par Atatürk, entre autres par le traité de Lausanne en 1923, qui eut pour conséquence un échange de population entre la Grèce et la Turquie (p. 303). Le but de cette politique était alors d'asseoir une identité nationale forte

Les Kurdes

La population kurde est aujourd'hui écartelée entre la Turquie, la Syrie, l'Irak et l'Iran. En Turquie, elle est principalement basée dans le Sud-Est anatolien, bien que sa diaspora soit présente dans les grandes métropoles turques. Signé au lendemain du démantèlement de l'Empire ottoman, le traité de Sèvres (1920) reconnaissait au peuple kurde, dirigé par de puissantes chefferies, le droit de fonder une nation, mais le traité de Lausanne (1923) anéantit ce rêve d'indépendance. Dans cet échec, il faut incriminer la politique inter-

nationale, mais aussi le système féodal kurde, miné par des rivalités internes. En dépit de leurs mauvaises relations, la Turquie, la Syrie, l'Irak et l'Iran se sont toujours entendus pour faire échouer ce projet d'un État kurde indépendant qui menace leur intégrité territoriale.

Les Arméniens

En 2001, la France a officiellement reconnu le génocide arménien de 1915. Perpétré par le pouvoir ottoman (les Jeunes-Turcs, p. 303) pour enrayer l'avancée russe, il aurait fait de 250 000 à 500 000 morts selon la Turquie, 1,5 million de morts selon les Arméniens. ●

autour d'une république laïque en gommant les différences ethniques, susceptibles de « porter atteinte » à la sûreté de la nation.

Le peuple turc reste un peuple métissé, placé sous le sceau de la double culture, même si le communitarisme (attachement aux peuples turcs vivant hors des frontières du pays) reste un sentiment fort, surtout en politique. En 1989, le pays a accueilli quelque 300 000 Turcs chassés d'une Bulgarie en pleine crise xénophobe, puis des milliers de « frères » bosniaques dans les années 1990. Mais, avec un salaire moyen qui tourne autour de 365 € par mois (dans le secteur public), la Turquie est loin d'être considérée comme un eldorado par les candidats à l'émigration.

Le problème kurde

L'aspiration à l'indépendance de ce peuple multiséculaire d'origine indo-européenne, constitué en tribus féodales, s'est heurtée à partir du XIXe s. aux convoitises des Russes, des Ottomans et des Perses. À leur tour, Atatürk et ses successeurs, dans leur dessein d'assimilation, ont

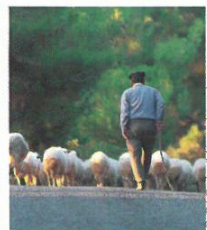
dénié au peuple kurde tout droit officiel à la différence. Dès lors, Ankara a qualifié sa population kurde de « Turcs de la montagne ». Créé en 1978 par une douzaine d'étudiants marxistes-léninistes, le **Parti des travailleurs du Kurdistan** (PKK) est passé à la lutte armée en 1984. Son but : obtenir l'indépendance pour les millions de Kurdes de Turquie – ce qui ne veut pas dire pour autant que le PKK représente les aspirations du peuple kurde de Turquie. L'année 1992 a été la plus meurtrière pour les Kurdes depuis les massacres perpétrés entre 1925 et 1939 par Atatürk : l'escalade de la violence a entraîné une répression du gouvernement qui a fait plus de 2 300 tués pour cette seule année (entre 1984 et 2000, ce conflit a fait 37 000 victimes). Trois millions de villageois ont dû s'exiler vers les villes de l'est ou de l'ouest du pays.

Le risque d'enlèvement, le désespoir de populations déjà durement frappées par le chômage ont amené certains hommes politiques courageux à parler du droit des Kurdes, brisant ainsi le tabou majeur en Turquie. Deux événements ont modifié la

Les Yörük

Tribu nomade aujourd'hui sédentarisée, les Yörük sont l'un des groupes ethniques qui peuplent la chaîne du Taurus. Ils pratiquent la transhumance et, à l'approche de l'été, rejoignent avec leurs troupeaux des **ayyla** (hauts plateaux) au cœur de la montagne. L'hiver, ils réintègrent leurs villages. On rencontre les Yörük essentiellement dans les **basses collines** autour de Muğla et d'Antalya, ainsi que dans les provinces de Mersin et d'Adana. La traduction littérale de Yörük signifie « **celui qui marche** », en référence à

leur passé nomade. À la fin de l'époque ottomane, l'administration a contraint les peuplades nomades à se sédentariser pour mieux contrôler les mouvements de la population et collecter les impôts. D'âme vagabonde, les Yörük ont néanmoins conservé un mode de vie original. Convertis à l'islam,

© G. C. / Hemispheres Images

ils restent attachés à des croyances animistes célébrant la nature, tel le culte des montagnes et des sources. Ils excellent aussi dans le **tissage des kilims**.

Les Lazes

Dans l'imaginaire turc, le Lazze (une ethnie de la mer Noire) s'appelle Temel ou Dursun. Il se nourrit d'anchois et se conduit d'une manière farfelue. Car les Lazzes sont de joyeux lurons, qui ne se prennent pas trop au sérieux. Les meilleures blagues circulant sur leur compte sont de leur propre cru et d'une telle dérision qu'il est difficile de démêler le moqueur du moqué. ●

© Bruno Perousse/Horiz

La Turquie est un savant mélange de traditions et de modernisme, d'Orient et d'Occident.

donne : l'arrestation rocambolesque en 1999 du chef du PKK, **Abdullah Öcalan**, dit Apo, et le démantèlement du Hizbullah (Parti de Dieu), une organisation d'islamistes radicaux cautionnée un temps par les services de sécurité turcs, et responsable de massacres dans le sud-est du pays. Depuis, le PKK a déposé les armes (bien qu'en octobre 2003 il ait annoncé la fin du cessez-le-feu unilatéral) et le sud-est a retrouvé son calme d'antan.

Les droits des minorités

Ces dernières années, le gouvernement turc a assoupli sa politique d'assimilation en autorisant, en avril 1991, l'usage public de la **langue kurde** et en restaurant en août 2002 le **droit des minorités** : Ankara a rendu aux communautés grecque, juive et arménienne le droit d'acquiescer des biens immobiliers (pas personnellement, mais dans le cadre de lycées, hôpitaux etc.), et a élargi la liberté d'expression du peuple kurde en autorisant la **diffusion et l'enseignement**

des langues minoritaires. Depuis juin 2004, la chaîne de télévision TRT diffuse chaque jour une émission dans la langue d'une minorité : arabe, bosniaque, kurde ou circasien (langue du Caucase parlée en bordure de la mer Noire). En juillet 2003, le Parlement a adopté une loi d'amnistie pour les rebelles kurdes repentis (acceptant de donner des informations sur les activités illégales du PKK).

La question kurde traduit davantage un profond malaise politique qu'un problème de société, la quasi-totalité des habitants de l'Asie Mineure étant issus d'un vaste processus d'acculturation. L'idée de l'État kémaliste est celle d'un pays laïc, soucieux de l'intégrité de son territoire. Ces valeurs fondatrices de l'identité républicaine turque font que la reconnaissance d'une minorité est perçue comme une menace contre la stabilité de la nation. Il n'empêche que la pouddrière pourrait à nouveau s'enflammer dans le sud-est anatolien, si des conflits ethniques devaient éclater en Irak (p. 22).

Europhilie ou turcophilie ?

Un pays dont les principaux partenaires commerciaux sont l'Allemagne (un quart du total des exportations), l'Italie, les États-Unis, la Grande-Bretagne et la France devait logiquement demander son adhésion à l'Union européenne. La chose s'est faite en bonne et due forme en 1987. Elle s'est heurtée à un refus, poli mais ferme, des Européens, deux ans plus tard. Motif invoqué : retards économique et social. Raisons moins avouables : démographie inquiétante, circonspection de la Grèce qui tenait à régler la question chypriote, et surtout réticence d'une Europe chrétienne devant l'intégration d'un pays musulman.

Un désir d'Europe

Finalement, un accord d'union douanière, signé en mars 1995, est entré en vigueur en 1996. Il devrait conduire à l'intégration de la Turquie, l'un des 10 premiers marchés émergents du monde, au sein de l'Union européenne. Elle

n'était que le 10e partenaire commercial de l'Union en 1994, elle se classe aujourd'hui au 6e rang, à égalité avec la Pologne. Mais avant de nouer des liens plus étroits, les Vingt-Cinq attendent qu'Ankara assainisse son économie et traite trois dossiers brûlants : Chypre (p. 17), la revendication kurde (p. 14) et le contentieux avec la Grèce sur la mer Égée relatif au partage des couloirs aériens et des eaux territoriales le long des îles éoliennes. Après moult tergiversations, la Turquie s'est finalement vue accorder, en décembre 1999, le statut de candidat officiel à l'adhésion.

Une identité ancrée en Orient

Bien des critères plaident en faveur de l'intégration, ne serait-ce que pour appuyer l'ancrage dans la modernité d'un pays musulman et résolument laïc. L'Europe évalue le rôle géostratégique que pourrait jouer une Turquie tête de pont vers l'Asie et le pétrole. Les États-Unis appuient de tout leur poids sa candidature, espérant ainsi garder dans le giron européen un pays charnière avec le Moyen-Orient.

© G. Guilho / Hémisphères Images

Le « Grand Orient » utopique

La mouvance islamiste en Turquie aurait préféré à l'adhésion à l'Union européenne la mise en place d'une sorte de Marché commun musulman avec les pays du Moyen-Orient. Un projet pour le moins utopique. Les **hommes d'affaires turcs** qui ont exploré, ces dernières années, les marchés iranien, pakistanais et même malaisien se sentent plus proches de New York et de Bruxelles que de Damas. À Gaziantep et Diyarbakir, respectivement à 50 km de la Syrie et 150 km de l'Irak, c'est bien

avec l'Europe que les flux commerciaux sont les plus importants. Les industriels anatoliens considèrent l'ancrage à l'Europe comme la promesse d'une croissance rapide.

Pour ou contre l'adhésion ?

En France, l'UMP, par la voix de son président, Alain Juppé, a lancé la campagne européenne en avril 2004 en se prononçant contre l'adhésion de la Turquie à l'Union. Sans vouloir rompre les liens qui lient l'Europe à la Turquie, la droite européenne va dans ce sens. Elle est plutôt favorable à un partenariat privilégié

Si l'adhésion lui est refusée, la Turquie se sentirait humiliée face à une Europe soupçonnée de vouloir la flouer. Il est probable qu'elle nouerait alors des liens encore plus étroits avec les États-Unis dont elle est l'alliée au sein de l'OTAN.

Elle pourrait également trouver une solution de rechange dans une fédération avec les **républiques turcophones de l'ex-URSS** (Azerbaïdjan, Turkménistan, Ouzbékistan, Kazakhstan et Kirghizistan), qui correspondrait aux mentalités et à la tradition. Le premier **sommet de la turcophonie** à Ankara en 1992 n'avait pas dépassé le stade des vœux pieux, mais la seconde réunion, en 1994, a débouché sur la signature d'un contrat relatif à la construction de **pipe-lines** reliant les « républiques sœurs » à l'Europe et à la Méditerranée via la Turquie... au grand dam de la Russie, premier partenaire de ces jeunes nations fragiles, qui craint le retour du « **panturquisme** » (mouvement tendant à l'union des peuples turcs), comme dans un étonnant raccourci de l'histoire, lorsque la Turquie était sa grande rivale sur la mer Noire.

Un pas vers l'intégration

Le gouvernement de Tayyip Erdoğan a mis les bouchées doubles afin d'obtenir, en décembre 2004, un feu vert de l'Union pour l'ouverture de négociations d'adhésion. Profitant d'une conjoncture économique favorable (l'inflation est à son plus bas niveau depuis vingt-huit ans), il a engagé les mesures exigées par Bruxelles, notamment une **adaptation de la Constitution** visant à répondre aux critères européens sur les droits de l'homme et diverses initiatives pour résoudre la situation à Chypre.

Du côté des institutions, le changement le plus marquant est la suppression des **Cours de Sécurité de l'État** (DGM), tribunaux qui, depuis 1980, ont condamné à la prison des « politiques » accusés de séparatisme. Cette cour avait confirmé, le 21 avril 2004, une peine de prison de 15 ans contre quatre députés kurdes coupables, en 1994, d'avoir prononcé leurs discours d'investiture en kurde à l'Assemblée nationale (p. 305). Dans l'optique de la **démilitarisation des institutions**,

avec la Turquie, ainsi que les pays du Maghreb et du sud de l'ancien bloc soviétique. Les décideurs politiques européens sont, quant à eux, favorables à l'adhésion.

La réforme du système carcéral

Décidée en 2000, et entrée en application en 2001, elle a pour but de remplacer par des cellules les dortoirs carcéraux, propices à l'activisme politique et aux émeutes du fait que les détenus y étaient regroupés par dizaines. Des prisonniers ont fait front contre cette modernisation, synonyme pour eux d'isolement et de répression accrue.

La question chypriote

Après trente ans de statu quo, la situation évolue sur l'île, toujours coupée en deux États, l'un turc, l'autre grec. En 2002, les autorités chypriotes turques ont décidé d'ouvrir la « ligne verte », frontière entre les deux états. Un plan concocté par Kofi Annan, et approuvé par Tayyip Erdoğan, prévoyait la réunification de l'île, composée de « deux États constituants, politiquement égaux ». Elle devait être gouvernée par une présidence collégiale de six membres (deux Turcs et quatre Grecs). La fonction de chef de l'État assurée alternativement par

un Chypriote grec et un Chypriote turc, revenant au président du collège. La Grèce, qui n'envisage qu'un État unique, a affirmé qu'elle serait solidaire de la décision des Chypriotes grecs. L'Union européenne, la Turquie et les États-Unis ont appelé les Chypriotes à approuver le plan de réunification lors du référendum du 24 avril 2004, lequel s'est soldé par un oui turc et un non grec. Chypre n'est donc pas entrée réunifiée dans l'Europe, le 1er mai 2004. En décembre 2004, la République grecque de Chypre doit se prononcer sur la candidature d'Ankara à l'Union européenne. ●

l'état major perd son représentant au sein du Conseil de l'enseignement et de la Haute Autorité de l'audiovisuel. La Cour des Comptes est autorisée à contrôler les dépenses engagées par l'armée.

L'Union européenne a salué ces initiatives, jugées toutefois insuffisantes, dont elle surveillera attentivement la mise en application avant de prendre sa décision sur l'adhésion de la Turquie.

Les droits de l'homme en sursis

Si le parlement turc a aboli la peine de mort en août 2002, les **prisonniers politiques** continuent à croupir dans les geôles turques. Certes, leur chiffre n'atteint pas 250 000 personnes, comme aux tristes heures de la période 1980-1988, mais la torture sévit toujours. Chaque année, Amnesty International signale des entorses graves au respect des droits de l'homme.

En 1995, pour rassurer une population inquiète devant l'escalade de la violence dans l'Est du pays, le gouvernement Çiller avait étendu la notion d'atteinte à la sûreté de l'État : en vertu de l'article 312 du code pénal (surtout utilisé pour entraver la liberté de la presse),

tout **soutien officiel à des « terroristes »** devenait passible de prison. Les tribunaux turcs avaient ainsi infligé quinze ans de prison ferme à des députés du Parti de la démocratie (le DEP, un parti kurde alors légal) pour « aide à une bande armée ».

Les institutions européennes se sont émues, en 1998, de l'exode massif de clandestins kurdes vers l'Europe, puis, en 2000, de la mort d'une vingtaine de prisonniers qui avaient entamé une grève de la faim pour protester contre la réforme du système carcéral (p. 17). Elles exigent qu'Ankara surveille mieux ses frontières (la Turquie est devenue une plaque tournante de l'immigration provenant du Moyen-Orient, un trafic contrôlé par la mafia) et mette en application les droits culturels et politiques des minorités, récemment affirmés juridiquement (p. 15).

Le respect de ce cahier des charges conditionnera l'intégration de la Turquie à l'Union européenne. Les choses évoluent néanmoins très vite, puisque le gouvernement Erdoğan a fait adopter une série de mesures visant à sanctionner la pratique de la torture. ●

politique

Une vie politique tumultueuse

Le 29 octobre, la Fête de la République donne lieu dans tout le pays à des parades militaires et à de nombreux défilés.

La Turquie est une nation moderne qui progresse dans la voie du libéralisme, non sans quelques difficultés du fait de ses institutions contrôlées en sous-main par l'armée, garante de la laïcité. Seul pays musulman doté d'une Constitution laïque, elle est protégée d'une éventuelle tentation radicaliste par un **exécutif très puissant**. Au sommet, le président de la République (Ahmet Necdet Sezer), élu par le Parlement pour un mandat de sept ans non renouvelable, peut dissoudre l'Assemblée, opposer un droit de veto sur les lois et nommer les fonctionnaires. La Chambre des députés, élue au suffrage universel, est aujourd'hui dominée par un parti conservateur (AKP). Réfutant l'étiquette islamiste, ce parti se proclame libéral et démocratique.

Son leader, Recep Tayyip Erdoğan, entend défendre la candidature de la Turquie à l'Union européenne, tout en prônant une plus grande liberté d'expression et une liberté de religion en conformité avec les normes démocratiques européennes.

L'impossible cohabitation

Après 1950, le développement du multipartisme et le mode de suffrage à la proportionnelle ont engendré une instabilité gouvernementale chronique, si bien que des alliances, parfois contre nature, s'avèrent indispensables pour gouverner.

En 1992, le Parti de la juste voie (DYP, centre droit) conclut une alliance avec son rival, le parti social-démocrate (SHP, centre gauche), pour contrer la droite affai-

blie de l'ANAP (Parti de la mère patrie) et surtout les fondamentalistes du Refah (Parti de la prospérité). Après la mort de Turgut Özal en 1993, Süleyman Demirel (ANAP), élu président de la République, nomma Tansu Çiller (DYP) Premier ministre pour gérer cette fragile alliance. Elle se heurta à la rébellion kurde et à une dévaluation record de la monnaie. Aux législatives de 1995, le Refah arriva en tête. Les partis de Çiller et de Mesut Yılmaz (ANAP) formèrent une coalition, qui ne dura que neuf mois. Contre toute attente, Tansu Çiller s'allia avec le Refah, dont le leader, Necmettin Erbakan, fut nommé Premier ministre en juillet 1996. Sous la pression de l'armée, ce dernier fut contraint de démissionner en juin 1997.

Tansu Çiller, qui devait initialement prendre le relais, fut écartée par le président de la République au profit de Mesut Yılmaz (ANAP), coalisé avec le DSP (parti de la gauche démocratique), le DTP (dissidents de Tansu Çiller) et le CHP (Parti républicain du peuple, sociaux démocrates). Ces divers partis laïcs

n'affichaient qu'un seul point commun : lutter contre le Refah, finalement dissous par un arrêté de justice en 1998, et qui se reconstitua sous le nom de Fazilet (Parti de la vertu). Les législatives de 1999 confirmèrent l'affaiblissement des partis de centre droit et l'émergence des courants nationalistes. Le gouvernement formé par Bülent Ecevit (DSP), avec Devlet Bahçeli (MHP) et Mesut Yılmaz (ANAP), se heurta, en 2000, à une grave crise financière doublée d'une contestation populaire grandissante.

L'émergence de la société civile

Ces crises politico-économiques à répétition montrent les limites du modèle républicain kémaliste, qui ne correspond plus à la volonté de progrès de la société turque. Englué dans les pesanteurs administratives, placé sous la tutelle de l'armée, qui oriente les décisions, l'appareil de l'État s'est développé en vase clos jusqu'à se couper de la société, laquelle lui reproche son inertie et sa mauvaise gestion des finances publiques.

Le Conseil national de sécurité

Institué au lendemain du coup d'État du 27 mai 1960, le **Conseil national de sécurité** (CNS) rassemble le président de la République, le Premier ministre, les ministres de la Défense, de l'Intérieur, des Affaires étrangères, de la Justice, les trois vice-premier ministres, ainsi que les cinq plus hauts responsables de l'armée. Temps forts de la vie politique turque, les réunions du CNS avaient lieu chaque mois afin que l'état-major puisse dicter au gouvernement ses « recommandations prioritaires ».

C'est au sein de ce cénacle que s'était jouée la démission d'Erbakan et la dissolution de son parti, le Refah.

Cola Turka contre Coca-Cola

En 2003, la palme de la *success story* a été remportée par Cola Turka, le nouveau soda turc lancé sur le marché en pleine guerre froide entre Ankara et Washington. Concurrente de Coca-Cola, la boisson pétillante turque, en robe rouge et blanc, s'est chargée immédiatement de connotations politiques : boire Cola Turka signifiait son opposition symbolique à la guerre en Irak. ●

Tansu Çiller est la première femme turque à s'être trouvée aux plus hautes commandes de l'État.

diplomatie

Unis dans l'épreuve

Il fallut les caprices de la terre en 1999 pour que les frères ennemis, la Grèce et la Turquie, se rapprochent. Dès l'annonce de la catastrophe sismique, le gouvernement grec mit des équipes de secours à la disposition de la Turquie, qui lui rendit la politesse quelques semaines plus tard, lorsqu'un autre séisme endeuilla Athènes. Laisant pour un temps leurs querelles au vestiaire, les uns et les autres se félicitèrent par voie médiatique interposée de cette « redécouverte » réciproque. Sur le plan diplomatique, celle-ci se solda en février 2000 par la visite du ministre des Affaires étrangères grec à Ankara, suivie par celle de son homologue turc à Athènes (la première depuis quarante ans !). Considérant le fait que l'intégration de son vieil ennemi dans l'Union européenne s'avérerait moins dangereuse que l'exclusion, la Grèce a depuis révisé sa politique d'ostracisme à l'égard de la Turquie. Cette volte-face tactique se heurte néanmoins au scepticisme des opinions publiques, foncièrement marquées par la crise chypriote, le problème kurde et bien sûr la question arménienne. ●

Une minute pour la vérité

Tout commence à Susurluk, le 3 novembre 1996, par un « banal » accident de la route. Une Mercedes fonçant à 200 km/h percute un camion. Bilan : trois morts et un blessé... mais voilà que de l'intérieur du véhicule accidenté les secours retirent un quatuor pour le moins inattendu : Abdullah Çatli, un terroriste muni de faux papiers et recherché depuis plus de vingt ans ; une prostituée ; un **commissaire de police**, haut fonctionnaire de la Direction générale de la sécurité ; un **député kurde**, chef de file du parti de Tansu Çiller. La Turquie en état de choc découvre l'existence indubitable de liens entre la mafia, les politiciens et la justice.

Face à cette corruption révélée au grand jour, l'opinion publique se déchaîne et, pour la première fois dans l'histoire de la République, réclame des comptes en manifestant publiquement sa colère. Débute alors l'opération **Aydınlık için bir dakika** (Une minute pour que la lumière se fasse), observée un mois durant par des milliers de

foyers qui, à 21 h précises, éteignent les lumières de leur appartement pendant une minute.

L'État montré du doigt

Au lendemain des tremblements de terre de 1999, l'opinion publique resta traumatisée devant un désastre qui a fait apparaître au grand jour les négligences des pouvoirs publics en matière d'urbanisme. Bouc émissaire de la vindicte populaire et de la presse, Veli Göcer, un grand promoteur, fut accusé de la mort de 166 personnes. Implicitement, c'est tout un système, impliquant maires, ministères et constructeurs, dont le fonctionnement est remis en question.

Depuis plusieurs décennies, la corruption, le népotisme et le clientélisme gangrènent la vie politique du pays. La Turquie a pris conscience des dangers de cet immobilisme. Signe des temps : la voix de l'opinion publique, activement relayée par les médias, pèse désormais sur les débats, qui se sont soldés notamment par la condamnation de promoteurs peu scrupuleux et par de nombreuses opérations anticorruption.

Les conservateurs au pouvoir

Fatigué par dix-huit mois de crise économique, l'électorat déboussolé a propulsé au pouvoir un **parti conservateur** (l'AKP, Parti de la justice et du développement) lors du scrutin législatif de novembre 2002. Issu du parti islamiste Fazilet, dissous en juin 2001 pour « atteinte à l'ordre constitutionnel laïc », l'AKP a raflé 34,2 % des suffrages et la majorité absolue des sièges au Parlement.

Lors d'un meeting politique en 1997, son dirigeant charismatique, **Recep Tayyip Erdoğan** avait prononcé dans un discours les vers du poète turc Ziya Gökalp – « Les minarets sont nos baïonnettes, les dômes nos casques, les mosquées nos casernes, les croyants nos soldats... ». Ces paroles lui ayant valu en 1998 quatre mois d'emprisonnement et cinq ans d'inéligibilité pour « incitation à la haine religieuse », Erdoğan ne pouvait prétendre au poste de Premier ministre. Celui-ci échut à son fidèle lieutenant, **Abdullah Gül**. La nouvelle Assemblée vota un changement de la Constitution, qui se traduisit par l'organisation d'élections législatives partielles auxquelles Erdoğan put prendre part. Il fut élu député de Siirt en mars 2003 et put endosser le titre de Premier ministre peu après.

Non à la guerre en Irak

Alliée de la Grande-Bretagne et des États-Unis au sein de l'Otan, la Turquie aurait dû logiquement se ranger dans le camp des coalisés. À priori favorable à l'envoi de troupes turques en Irak, en raison d'« intérêts vitaux » (les Kurdes), l'Assemblée s'est finalement rétractée devant le mécontentement populaire, opposé à toute intervention, semant du même coup le trouble dans les relations américano-turques.

Au début du conflit, la Turquie a même refusé l'ouverture d'un front nord depuis son territoire, malgré la promesse de George W. Bush de créer un fonds de soutien pour récompenser les pays participant à l'effort de guerre. Au centre du désaccord se trouve la **question kurde**: Ankara refuse que les villes de Mossoul et de Kirkouk soient contrôlées par des factions kurdes indépendantistes (voire qu'ils participent au pouvoir de Bagdad), qui marginaliseraient les Turkmènes d'Irak du Nord et encourageraient une rébellion kurde en Turquie. Les États-Unis, quant à eux, réfutent la présence militaire turque dans ces villes, du fait qu'elle générerait la discorde avec les Kurdes irakiens.

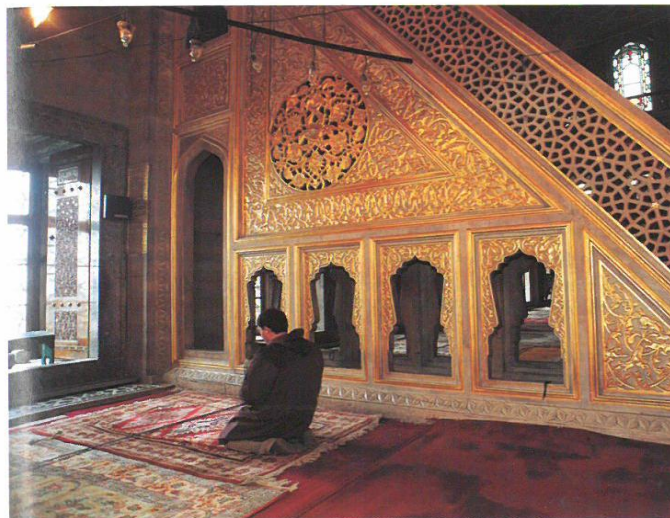
Le terrorisme international n'a néanmoins pas épargné la Turquie. En novembre 2003, deux attentats d'Al-Qaida, dirigés contre la communauté juive et les intérêts anglais, ont causé la mort de 51 personnes et fait des centaines de blessés à Istanbul.

L'armée turque ramenée dans les rangs

En juillet 2003, le Parlement turc a adopté des réformes visant à réduire l'influence de l'armée dans la conduite des affaires publiques. En vertu des nouvelles lois, le Conseil national de sécurité (CNS, p. 20) se réunira tous les deux mois et son rôle ne sera plus que consultatif. Le secrétariat général, désormais ouvert aux civils, sera nommé par le Premier ministre et confirmé par le président. En outre, le Parlement est autorisé à examiner les dépenses de l'armée, accusée d'absorber un tiers de la richesse nationale. Cette mini-révolution s'inscrit dans les efforts entrepris par la Turquie sur la voie de son adhésion à l'Union européenne (p. 16). ●

religion

La Turquie et l'islam

C'est de la chaire (minbar) que l'imam prononce ses sermons du vendredi.

En faisant table rase du passé ottoman et musulman, Mustafa Kemal voulait faire de la Turquie une nation occidentalisée. L'islam, en 1923, devint synonyme d'obscurantisme et d'ennemi à abattre pour accéder à la « civilisation ». La laïcité, érigée en principe fondamental de l'État, était la seule valeur sur laquelle se focalisa le débat politique pendant la période du parti unique, soit jusqu'en 1946. Aujourd'hui, le pays cherche à concilier modernité et tradition.

Simple question de foi

La persistance du sentiment religieux reste une réalité. Les cinq appels à la prière résonnent quotidiennement du haut des minarets, et la plupart des Turcs, à l'exception de certains milieux urbains et des alevites (p. 24), observent le jeûne

lors de la période du ramadan. Les mosquées poussent comme des champignons aux périphéries des villes en même temps que les *gecekondu* (bidonvilles, encadré p. 118). Ce ne sont plus seulement les femmes de l'Anatolie profonde ou des quartiers défavorisés d'Istanbul qui revêtent voiles, imperméables jusqu'aux chevilles et collants opaques, mais aussi des étudiantes qui veulent affirmer ouvertement leur liberté individuelle. Les lois laïques ne badinent pas dans ce domaine: depuis 1989, le port du foulard est strictement prohibé à l'université, dans les administrations publiques et les cérémonies officielles. Pour contourner l'interdit, quelques imaginatives jeunes filles dissimulent leur chevelure en l'affublant... d'une perruque!

Depuis l'arrivée de l'AKP au pouvoir, en novembre 2002, la querelle sur le port du voile s'amplifie entre

l'élite pro-laïque et le mouvement pro-islamique. Elle a même pris un tournant politique à l'occasion du 80e anniversaire de la République turque (en 2003), après que le président, Ahmet Necdet Sezer, eut refusé d'inviter à la réception officielle les épouses, en majorité voilées, des députés de l'AKP ; en riposte, ces derniers boycottèrent la cérémonie.

Un islam non conformiste

Si la grande majorité des Turcs est **sunnite** (*encadré ci-dessous*), 20% de la population est composée d'**alevis** (alaouites), classifiés à tort comme une branche de l'islam chiite.

Se réclamant d'Ali, le gendre du Prophète qui n'a pas été reconnu comme son successeur lors des débats théologiques qui se soldèrent par un schisme, les alevis se singularisent par des pratiques liturgiques héritées du **chamanisme turkmène**, auquel se superposent des éléments partagés avec le christianisme, le bouddhisme, le manichéisme et l'antique religion des Mèdes. Il s'agit donc plutôt

d'une religion syncrétique. Contrairement aux sunnites qui prient en arabe, la langue coranique traditionnelle, les alevis font leurs dévotions en **turc** et ne se rendent pas à la mosquée. Membres de **communautés spirituelles secrètes**, ils s'intéressent à l'**étude de sciences ésotériques** (science des lettres et des nombres, p. 26).

Chez les alevis, l'attitude par rapport à l'alcool est plus souple ; le vin, assimilé au sang des martyrs, a d'ailleurs une fonction religieuse dans leurs cérémonies. Autres particularités : ils ne jeûnent pas pendant le ramadan mais seulement huit jours au cours du mois de Muharrem, et un système de patriarches (*dede*) leur tient lieu de clergé. La communauté alevie, plus proche du laïcisme que ne le sont les sunnites, entretient depuis toujours d'excellentes relations avec l'État républicain dont elle soutient le sécularisme. La méfiance règne entre les communautés alevie et sunnite, mais les alevis garantissent l'équilibre républicain dans le sens où ils servent de **garde-fou** contre la montée radicaliste.

théologie

Les croyances de l'islam sunnite

L'islam entend restaurer dans toute sa pureté le message d'Abraham. Il repose sur le Coran (*qur'an* : « lecture »), message divin transmis à Mahomet (569-632) par l'archange Gabriel, et sur les hadiths ou *sunna*, paroles prêtées au Prophète. Le musulman (*muslim*, « qui se confie à Dieu ») se donne corps et âme à Dieu (*islâm*, « abandon à Dieu »).

L'islam est un **monothéisme pur**. Il n'y a pas de péché originel, ni de déchéance humaine. Un décret divin prédétermine le destin de chacun. Le Diable n'existe pas. Un musulman a **deux anges gardiens** : l'un écrit les bonnes actions, l'autre les mauvaises. Le livre consignait la vie de chacun est présenté à Dieu le jour du Jugement dernier. Après intercession de Mahomet, les justes entreront au Paradis et les mauvais iront en Enfer.

Dans l'islam, la géhenne n'est jamais éternelle et les péchés finissent toujours par être pardonnés. Les « **peuples du Livre** » (juifs et chrétiens) ne sont pas considérés comme des infidèles (les athées et les idolâtres). Ils ont accès au salut, bien qu'ayant « falsifié » les Écritures. ●

Les tribulations d'un islam politique

Dans la vie politique, le multipartisme, en instaurant en 1950 le classique débat droite-gauche, changea la donne républicaine. On reparla dès lors de l'islam comme base possible d'une **solidarité sociale** que le libéralisme, avec son individualisme érigé comme dogme, avait mise à mal. Depuis le gouvernement de Turgüt Özal, les dirigeants politiques avaient adopté une attitude modérée face à l'islamisme. Aux législatives de 1996, l'arrivée au pouvoir du Refah, un parti islamiste qui dirigeait toutes les grandes villes du pays depuis les municipales de 1994, marqua un tournant dans l'histoire du pays. La Turquie était-elle en train de rompre avec son laïcisme ? L'armée vieillait au grain !

Le 8 juillet 1996, le président du Refah, Necmettin Erbakan, devint le premier chef de gouvernement à étiquette islamiste de la Turquie. En septembre, il effectua son premier voyage officiel en Iran mais signa, sous la pression de l'armée, un accord de coopération militaire avec

Israël. Le bras de fer avec l'armée, garante de l'idéal républicain, ne faisait que commencer. Le 31 janvier 1997 se tint à Sincan (banlieue d'Ankara) la « Journée de Jérusalem », commémoration au cours de laquelle le maire et l'ambassadeur d'Iran souhaitèrent publiquement l'instauration d'une république islamique turque. La réponse de l'armée ne se fit pas attendre : les blindés patrouillèrent dans le village, le maire fut arrêté, l'ambassadeur expulsé.

Le 28 février 1997, le **Conseil national de sécurité** dicta une **réforme de l'enseignement** au gouvernement afin d'annihiler la poussée islamiste. Elle visait les **imam hatip** (*encadré p. 26*), des établissements étatiques de formation professionnelle théoriquement destinés à fournir le personnel des mosquées. Bien que tenus de respecter un cursus classique, ces **imam hatip** étaient devenus un système d'éducation parallèle pour les familles désirant donner à leurs enfants une éducation religieuse approfondie. Grâce à leur développement dans les années 1970-1980, ils avaient formé

La propagation de l'islam

La conversion de l'Asie Mineure à l'islam est le fait d'un prosélytisme qui s'exerça par le biais des **écoles coraniques**, des marchands venus d'Arabie par la route de la Soie, mais surtout des **deviches itinérants** parcourant le pays. Les premières mosquées turques, pourvues de *zaviye*, sont à l'image de cette première société musulmane, qui ignorait les hiérarchies cléricales mais entretenait un rapport direct avec son Dieu. L'époque ottomane eut recours au système des **devîşme** (ramassage),

consistant à recruter des enfants au sein des familles chrétiennes de l'Empire, puis à les islamiser dans des écoles spéciales avant de leur confier des postes dans l'administration. Tout sujet non musulman était d'ailleurs tenu de verser une lourde taxe à l'État, ce qui favorisa sans nul doute la conversion massive à l'islam.

Un Dieu unique

À l'époque byzantine, la subtilité de l'esprit grec a multiplié les querelles religieuses portant sur la double nature (humaine et divine) du Christ. En Anatolie, elles firent finalement le lit de

l'islam, fondé sur la croyance en un Dieu unique, plus aisée à comprendre que la doctrine de la sainte Trinité.

Le soufisme

L'aspect le plus original de l'islam se révèle dans le soufisme, qui manifeste une liberté de pensée et d'interprétation. Officiellement abolies en 1925, les confréries soufies survivent dans une semi-clandestinité. Les plus connues sont celles des Bektashi, des Nakşibendi et des Mevlevi. Nul prosélytisme dans ces doctrines : si on est alevi ou sunnite de naissance, on devient soufi par choix. ●

actualité

La réforme de l'éducation

Pour limiter l'action des *imam hatip* et des écoles coraniques privées, le Conseil national de sécurité a fait voter en 1997 une loi qui étend la durée de scolarité obligatoire de cinq à huit ans. Cette mesure s'est soldée par la fermeture des collèges d'enseignement technique ou spécifique. Les collégiens suivent désormais une formation généraliste jusqu'à l'âge de 15 ans et n'entament une spécialisation (comme celle des *imam hatip*) qu'au lycée. Le nombre d'étudiants de la filière *imam hatip* est ainsi tombé de 190 000 en 1998 à 65 000 en 2004. L'AKP souhaite aujourd'hui une nouvelle réforme pour réduire les handicaps de cette filière. Tayyip Erdoğan envisage de proposer à l'assemblée une loi, qui risque de rencontrer quelques détracteurs du côté des défenseurs de la laïcité et du président de la République. ●

des dizaines de milliers d'étudiants, aujourd'hui disséminés dans l'administration (ou dans le paysage politique comme Tayyip Erdoğan).

Le 11 mai 1997, 100 000 personnes manifestèrent leur soutien aux *imam hatip* à Istanbul. Quinze jours plus tard, une contre-manifestation de la gauche, tout aussi importante, demanda la chute du gouvernement. Le 21 mai, la Cour de cassation accusa le Refah d'être devenu un

foyer d'activité incompatible avec la laïcité de l'État et déclencha une procédure qui aboutit à la démission d'Erbakan en juin 1997, puis à l'interdiction de son parti en janvier 1998. L'arrivée au pouvoir d'une nouvelle formation conservatrice, l'AKP, en novembre 2002, traduit plutôt le désarroi des électeurs, fatigués par deux années de crise économique, qu'une intention de tourner le dos à la modernité.

Identité religieuse

Bien que résolument laïc, l'État impose la mention de la confession sur les papiers d'identité de ses citoyens.

Chiffres symboliques

Chez les alevites, toute chose a un sens apparent et un sens caché, l'organisation du monde étant régie par six chiffres sacrés. Le **un** : Dieu. Le **trois** : Dieu, Ali et Mahomet. Le **cinq** : Mahomet, Fatima (sa fille), Ali (son gendre), Hassan et Hussein (ses petits-fils). Le **sept** : le visage humain (la première sourate du Coran comporte sept versets ; les sept dormants d'Éphèse...). Le

douze : les douze imams du chiisme (analogie avec les douze apôtres). Le **quarante** : les entités célestes qui ont présidé à la création du monde (séjour de Mahomet chez les Quarante ; les quarante martyrs de Sébaste).

Dans les mosquées

Avant de pénétrer dans une mosquée, n'omettez pas de vous déchausser. À l'intérieur du sanctuaire, ne parlez pas à voix haute et ne dérangez pas ceux qui sont en train de prier. Dans la plupart des mosquées, le gardien tendra un **foulard** aux femmes pour qu'elles en recouvrent leur tête. Si vous êtes vêtu d'un short ou d'une

mini-jupe, on vous priera de ceindre votre taille d'un pagne, voire de rester dehors. Les mosquées sont fermées à la visite aux heures de prière.

Usages

Accueillir l'étranger fait partie des vertus recommandées par l'islam, et les Turcs ont la réputation de se montrer **hospitaliers** envers leurs visiteurs. Ici, on vous offrira des douceurs, là, on n'hésitera pas à faire un détour de 10 km en voiture pour vous montrer le chemin si vous vous êtes égaré, là encore, on vous offrira un repas, parfois même le gîte. ●

Les fêtes religieuses

Diversément suivi en Turquie, le ramadan ne perturbe pas la vie quotidienne : les commerces et les restaurants continuent de fonctionner normalement. Tout au plus certains établissements refusent-ils de servir de l'alcool. Dans les grandes villes règne une certaine fébrilité à l'heure qui sonne la rupture du jeûne, car tout le monde n'a plus qu'une idée en tête : manger ! La fête du Sucre et la fête du Sacrifice donnent lieu à d'importantes réjouissances familiales dans tout le pays. Les moyens de transport étant archi-bondés, il est extrêmement difficile de se déplacer pendant ces festivités, qui sont des jours chômés pour les administrations et la plupart des magasins.

Le ramadan (ramazan)

Pendant un mois, le musulman s'astreint à l'abstinence (nourriture, boisson, tabac, relations sexuelles) du **lever au coucher du soleil**. Les repas se prennent dès la rupture du jeûne, clamée par le muezzin, et avant l'aube. En revanche, les femmes enceintes, les malades et les jeunes enfants peuvent s'y soustraire. Calquée sur le calendrier musulman, la date du ramadan (neuvième mois lunaire de l'année hégirienne) change d'une année sur l'autre. Pendant la période de jeûne, évitez de boire ou de manger ostensiblement dans les rues des quartiers dits traditionalistes.

La fête du Sucre (fiekler bayramı)

Trois jours de festivités succèdent à la rupture du ramadan. Les familles se réunissent pour un repas et échangent des vœux ainsi que des cadeaux. On offre bien sûr des « douceurs », mais aussi des « yeux bleus », ces amulettes porte-bonheur typiquement turques. Ces festivités n'ont rien de spectaculaire pour les étrangers, mais vous verrez des foules enjouées se promener dans les rues et, dans les rares magasins ouverts, on vous offrira des bonbons et parfois un petit cadeau symbolique.

La fête du Sacrifice (Kurban bayramı)

Voici l'une des plus belles traditions de l'islam, qui préconise la **charité** comme un devoir du musulman. Commémoration du sacrifice d'Abraham, elle célèbre les morts, dix semaines après la fin du ramadan, et dure quatre jours. Le premier jour, chaque famille qui en a les moyens fait sacrifier un **mouton** ou un **boeuf**, qui est mangé au cours du banquet familial. En réalité, les familles font distribuer une grande partie ou la totalité de la bête aux personnes démunies.

La circoncision : une fête familiale

S'il n'y a pas d'âge requis pour la circoncision (*sünnet*), elle se pratique traditionnellement avant l'âge de

12 ans, en général entre **4 et 6 ans**.

Après avoir récité des **prières à la mosquée**, l'enfant, déguisé pour la circonstance en prince ou en tout autre personnage incarnant la virilité, est opéré à son domicile par le circonciseur. Il est entouré pendant l'opération de tous ses proches, à l'exception des femmes, puis il reste allongé au milieu des convives qui donnent une **fête** en son honneur et lui offrent de menus cadeaux.

La circoncision est autant une cérémonie religieuse qu'un **rite initiatique**, le petit garçon quittant définitivement le monde féminin pour entrer dans celui des hommes. Aujourd'hui, elle est de plus en plus pratiquée à la naissance, les fêtes étant alors remises à plus tard. ●

© Sylvain Grandoban

La famille, une valeur sûre

Grâce aux réformes engagées par Atatürk, le modèle familial turc est devenu très proche de celui des nations occidentales. Hommes et femmes, égaux en droits, connaissent cependant des sorts très différents. L'homme des milieux traditionalistes tient compte de l'avis de son épouse pour les décisions de la vie courante. Il ne l'emmènera pourtant pas avec lui au café et ne voudra pas non plus voir sa fille s'installer seule ou vivre en concubinage.

Visages de la femme turque

Elle est, dans les textes, l'égale de l'homme et jouit du droit de vote et d'éligibilité depuis 1934 (quatorze ans avant les femmes françaises). L'une d'elles, **Tansu Çiller**, a même été nommée Premier ministre en 1993, un coup de pouce pour de nombreuses femmes turques qui affirment désormais publiquement leur droit à la parole. En fait, il n'existe pas une mais des femmes turques. Aucune comparaison possible entre la femme d'un hameau reculé du Sud-Est anatolien, donnée à un époux polygame contre une dot à l'occasion d'un mariage arrangé, et l'avocate d'Istanbul ou d'Ankara qui jouit de son indépendance. Entre ces deux extrêmes, tout est possible, de l'ouvrière agricole ramassant le coton à l'universitaire de renom, en passant par la fondamentaliste adepte du voile. Témoin de l'évolution rapide des mœurs entre les générations, la « mixité » entre les adeptes du voile et celles qui ne le portent pas est visible partout, même dans le sud-est du pays. Depuis les années 1980, différents mouvements féministes ont mené campagne contre les articles discriminatoires du **code de la famille**. Ainsi, le texte soumettant le travail de la femme à l'autorisation du mari a été abrogé en 1990.

Les reines du foyer

L'axiome selon lequel la femme est reine à la maison, tandis que l'homme est roi dans la rue, reste vrai, notamment dans les petites villes anatoliennes et dans le monde rural. Dans les grandes cités comme Istanbul, qui compte pourtant le plus grand nombre de diplômées, la plupart des femmes sont mères de famille et restent traditionnellement au foyer. La véritable **émancipation**, les mères ne l'imaginent pas pour elles-mêmes, mais elles la souhaitent pour leurs filles, qu'elles poussent à étudier afin qu'elles puissent accéder à un statut de femme plus indépendante. Quant aux femmes de la campagne, elles se marient très jeunes et, dans des villages reculés du Sud-Est, uniquement religieusement, ce qui, au regard de la Constitution turque exigeant le mariage civil pour reconnaître l'union, leur confère un statut de « concubine » et peu de droits.

La révolution des mœurs

Depuis 1995, la société turque a fait un formidable bond vers la modernité, telle que nous la concevons en Europe : émancipation de la femme, libéralisation des mœurs, avancée de la démocratie, mise en avant de l'individualisme...

La libération des ondes télévisées, qui s'est soldée par la multiplication des chaînes privées, a largement contribué à faire évoluer les mentalités. Leurs émissions débattent publiquement sur le statut de la femme, la sexualité abordée sans détours, etc. La jeunesse d'Istanbul, d'Izmir ou d'Ankara montre une liberté de manières encore impensable jusqu'en 1998.

Progressisme d'un côté, retour à l'islam de l'autre. Ces deux évolutions a priori contradictoires sont plutôt le signe d'une tentative d'équilibre entre tradition et modernité. ●

Une économie en mutation

À Istanbul, les ponts suspendus sur le Bosphore facilitent la circulation entre l'Europe et l'Asie.

La transformation d'une économie longtemps restée protectionniste constitue la grande préoccupation des gouvernants turcs. La politique ultra-libérale porte ses fruits malgré un mécontentement social latent, dû essentiellement à la fragilisation de la classe moyenne et des petits revenus, et à une précarisation de l'emploi. Le PNB augmente constamment, tout en restant bien inférieur à celui des pays de l'Union européenne, et la croissance annuelle atteint 6 % en moyenne, jusqu'à atteindre 10 % en 2004. La Turquie s'ouvre aux marchés extérieurs. Elle construit des autoroutes, des barrages, des aéroports et des ponts, et espère bien retirer de substantiels bénéfices dans la construction d'oléoducs et de gazoducs qui doivent acheminer l'or de la Caspienne jusqu'à Ceyhan (près d'Adana). Cependant, la crise bancaire de 2001 a gonflé la dette extérieure

ainsi que le taux de chômage (11 % de la population active). L'économie parallèle, estimée entre 30 et 40 % du PIB, est à cet égard révélatrice : nombreux sont ceux qui cumulent deux emplois pour faire face à la dégradation du pouvoir d'achat. L'intervention du FMI en 2001 s'est soldée par l'abandon du plan anti-inflation mis en œuvre en 1999 (l'inflation est tombée à 9,57 % entre juillet 2003 et juillet 2004), mais aussi par une série de privatisations touchant dans son premier volet les banques et les télécommunications turques.

Une terre à blé

Plus de la moitié des 200 000 km² de terres cultivées est consacrée aux productions céréalières, essentiellement sur le **plateau anatolien**. La Turquie occupe le septième rang mondial pour le blé, juste derrière la France. Aujourd'hui, le pays développe dans les **régions littorales**, au climat tem-

péré, les cultures plus rentables des fruits secs (les figues, les noisettes, les pistaches et les fameux raisins secs de Smyrne), des fruits (oranges, abricots, pommes, etc.), de la betterave à sucre, du thé et du coton. Autre aspect de l'agriculture: l'élevage du **mouton**. Le pays du *kebab* se classe au cinquième rang mondial des producteurs d'ovins.

Industrie, énergie, tourisme

L'industrie représente 84 % des exportations du pays. Les secteurs de l'automobile et du textile (malgré la concurrence du Sud-Est asiatique pour ce dernier) sont les activités économiques phares du pays. Il faut également compter avec des activités rentables comme la production de produits manufacturés, la sidérurgie et la cimenterie.

Depuis les années 1980, les gouvernements successifs s'attachent à développer le potentiel hydroélectrique de l'Est anatolien. Considérée comme le réservoir d'eau du Moyen-Orient, la Turquie a construit 22 barrages sur l'Euphrate et le Tigre, qui doivent assurer au pays son indépendance énergétique. La

mise en eau du barrage Atatürk, le cinquième au monde par sa capacité, est un jalon spectaculaire du projet qui vise à transformer la région en grenier à blé... au grand dam de la Syrie et de l'Irak, qui soupçonnent la Turquie de vouloir s'approprier le robinet de l'or bleu pour mieux dicter sa loi dans ce coin du globe.

Quant au tourisme, il constitue, avec l'argent rapatrié des émigrés, une ressource essentielle en devises.

Quatorze millions d'étrangers ont visité la Turquie en 2003. Les Turcs eux-mêmes commencent à visiter leur pays et à découvrir leur patrimoine culturel (ce n'était pas du tout le cas avant 2000). Actuellement, le sud-est du pays est très à la mode, alors que l'Anatolie centrale est la région qui reste à la traîne sur le plan économique.

La ruée vers l'ouest

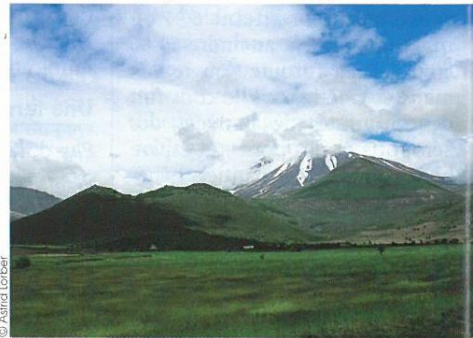
Au nombre de 16 millions en 1935, les Turcs étaient 35 millions en 1970 et près de 71 millions en 2004. La population n'augmente plus désormais que de 1,6 % par an. Toutefois, compte tenu de la

Le berceau de l'agriculture

L'agriculture serait née dans le sud-est de la Turquie il y a environ 11 000 ans, soit quelque 3 000 ans avant que l'Europe ne la découvre. À cette époque, la civilisation des chasseurs-cueilleurs laisse la place, dans le Croissant fertile du Proche-Orient, aux premiers cultivateurs de céréales et de légumineuses. En 1997, des biologistes européens analysèrent les empreintes génétiques de plus de 250 lignées de blé sauvage et révélèrent que l'ancêtre des blés actuels poussait sur les pentes des montagnes du Karaca-

dağ, au sud de Diyarbakır. Résultat qui ne surprend pas les archéologues : depuis longtemps, ils avaient découvert dans cette région des semences de blé cultivé vieilles de plus de 9 000 ans. ●

Sur le plateau anatolien, une steppe à graminées, du blé entre autres céréales, peut faire face aux rigueurs du climat.

© Anstid Torbar

catastrophe

La terre a tremblé

Les tremblements de terre survenus les 17 août et 12 novembre 1999 en mer de Marmara se soldèrent par des dégâts matériels considérables et des pertes humaines (18 000 morts en août et 1 000 morts en novembre, d'après les sources officielles) dont le bilan est contesté par diverses associations turques. Entre autres conséquences, le séisme a frappé le golfe d'Izmit, pôle industriel concentrant 45 % de la production turque (industrie lourde, textile, chimie, construction automobile et raffineries). Avec 91 % de son territoire en zone sismique, la Turquie est un pays particulièrement exposé. Et pourtant, aucune mesure d'envergure n'a été prise depuis pour prévenir l'éventualité d'une catastrophe annoncée: Istanbul, la clé de voûte de l'économie turque, pourrait devenir à son tour l'épicentre d'un séisme majeur sur la faille nord-anatolienne. ●

grande jeunesse de ses habitants (l'âge moyen est de 22 ans), la Turquie est déjà l'un des pays les plus peuplés d'Europe. Si le chiffre de la population semble raisonnable pour un territoire grand comme la France et la Grande-Bretagne réunies, la répartition démographique est de plus en plus inégale. En Anatolie centrale et dans le sud-est, la mécanisation de l'agriculture, l'absence de débouchés et une natalité plus forte qu'ailleurs ont conduit les habitants de ces régions défavorisées à quitter leurs terres pour les rivages plus attractifs des grandes villes, à l'ouest du pays et sur le littoral méditerranéen. Ce mouvement vers l'ouest se stabilise et, avec le retour du calme dans le sud-est, des populations regagnent leur village.

L'attrait des villes

Plus de 60 % de la population est néanmoins citadine. Izmir et surtout Istanbul, qui regroupe l'essentiel de l'activité économique du pays, font figure de villes-refuges. La population officielle de cette dernière a triplé en vingt ans, atteignant aujourd'hui 16 millions d'habitants, avec d'inévitables pro-

blèmes de logement. À Adana, très proche des régions de l'est, où sévit un chômage endémique, la situation est encore plus préoccupante. Les *gecekondu* (encadré p. 118), ces bidonvilles en parpaings construits en une nuit sur les terrains municipaux, sans permis, ceinturent la quatrième ville du pays, qui s'accroît au rythme record de 6 % l'an.

Ceux d'Allemagne

D'autres ont choisi de s'exiler vers un pays étranger qui représente également l'espoir d'une ascension sociale. Partis dans les années 1960, ils sont aujourd'hui plus de 3 millions en Europe (dont 2 en Allemagne). Quand ils reviennent passer leurs vacances en Turquie, on les appelle les *almanlı* (ceux d'Allemagne), même si leur voiture grosse comme un symbole de réussite est immatriculée en Belgique, en Hollande, en France ou dans un quelconque pays du Golfe. L'inconvénient majeur de l'entrée de la Turquie dans l'Union européenne serait celui de l'immigration: selon les spécialistes, 15 millions de Turcs pourraient alors être tentés de s'installer dans les pays européens. ●